

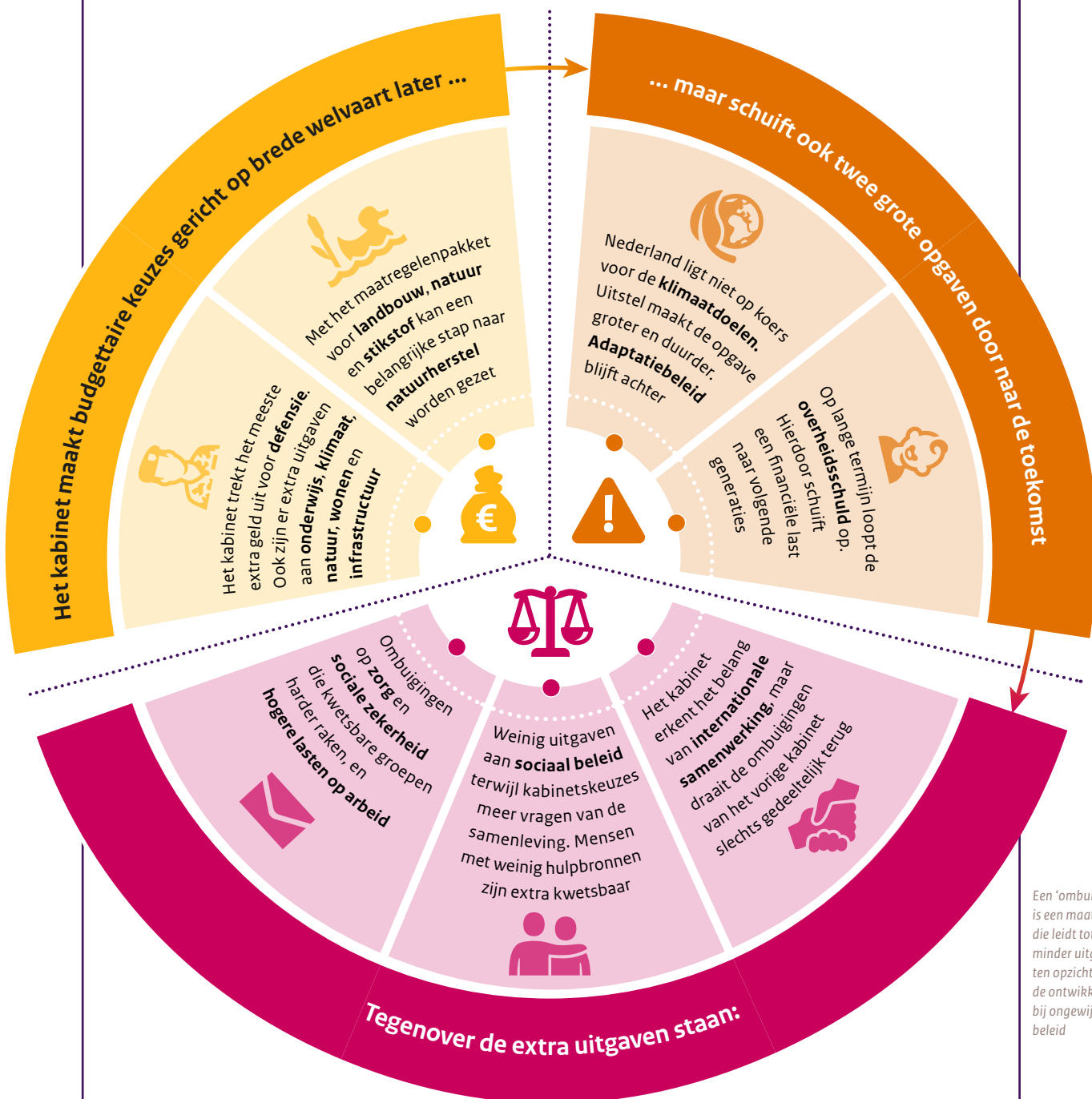

Centraal Planbureau
Planbureau voor de Leefomgeving
Sociaal en Cultureel Planbureau

Reflectie brede welvaart: Prinsjesdag 2026

Reflectie Prinsjesdag 2026

Welke keuzes maakt het kabinet en welke effecten hebben die keuzes op brede welvaart hier en nu, later en elders? Een analyse van CPB, PBL en SCP

Concrete beleidsdoelen maken prioriteiten duidelijk en verantwoording mogelijk.
Op veel thema's zijn echter vooral richtinggevend ambities benoemd

Hoofdboodschappen

In deze studie reflecteren we vanuit het perspectief van brede welvaart op de kabinetskeuzes. Dat betekent dat we oog hebben voor zowel de financieel-economische, ruimtelijk-ecologische als de sociaal-maatschappelijke gevolgen van het kabinetsbeleid. Deze gevolgen kunnen plaatsvinden in het ‘hier en nu’, ‘later’ of ‘elders’. Ook besteden we aandacht aan de maatschappelijke verdeling van brede welvaart. We gaan in deze studie uit van het voorgenomen beleid uit het coalitieakkoord, de Voorjaarsnota 2026 en de Miljoenennota 2027. Doordat we te maken hebben met een minderheidskabinet, is er echter meer onzekerheid over de daadwerkelijke beleidsimplementatie.

Het kabinet maakt budgettaire keuzes gericht op brede welvaart later, waarbij de invulling voor een groot deel in het teken van veiligheid en economische groei staat. In het coalitieakkoord geeft het kabinet aan dat economische groei een van de belangrijkste missies is. Het kabinet noemt hierbij 1,5% structurele economische groei als concrete doelstelling. Ook in de tekst van de Miljoenennota ligt de nadruk sterk op economische groei en krijgen ruimtelijk-ecologische en sociaal-maatschappelijke aspecten minder aandacht. Tegelijkertijd reiken de budgettaire keuzes verder dan het bevorderen van economische groei. Het kabinet trekt het meeste extra geld uit voor defensie, met het oog op het behalen van de NAVO-norm. Daarnaast verhoogt het kabinet de uitgaven aan maatregelen die primair gericht zijn op het vergroten van de brede welvaart in de toekomst: onderwijs, klimaat, natuur, wonen en infrastructuur.

Het kabinet schuift echter óók twee grote opgaven door naar de toekomst: het klimaatbeleid blijft achter en de overheidsschuld loopt op de lange termijn op. Ondanks extra klimaatuitgaven ligt Nederland niet op koers om de klimaatdoelen te halen. Door uitstel wordt de toekomstige opgave groter en duurder. Ook blijft aanvullend beleid gericht op klimaatadaptatie achter. Op dit moment is Nederland onvoldoende voorbereid op de gevolgen van klimaatverandering. Zonder aanvullende adaptatiemaatregelen krijgen Nederlanders steeds vaker te maken met de gevolgen van hitte, droogte en wateroverlast – met impact op hun gezondheid, leefomgeving en de economie. Het kabinetsbeleid leidt verder tot een verhoging van de overheidsschuld op de langere termijn. Daarmee wordt een financiële last doorgeschoven naar volgende generaties.

Tegenover de extra uitgaven staan lastenverzwaringen en ombuigingen op de zorg en sociale zekerheid die kwetsbare groepen harder raken. Het kabinet kiest er vooral voor om de lasten op arbeid te verhogen. De lasten op kapitaal worden niet verhoogd. De ombuigingen op de zorg en sociale zekerheid leiden tot grotere financiële risico's voor huishoudens bij werkloosheid en ziekte. Door een stapeling van beleidseffecten lopen mensen met gezondheidsproblemen en/of meervoudige problematiek grotere financiële risico's. Mensen met een laag inkomen kunnen deze risico's minder goed dragen. Dit heeft negatieve gevolgen voor hun kwaliteit van leven.

Met het maatregelenpakket voor landbouw, natuur en stikstof kan een belangrijke stap naar natuurherstel worden gezet. Ook komen de nieuwe stikstofemissiedoelen voor de landbouw en de

industrie binnen bereik. Voor mobiliteit was dit doel al in het basispad binnen bereik. Het pakket zal er naar verwachting niet toe leiden dat Nederland geheel van het 'stikstofsloot' af zal gaan, maar het kan voor sommige gebieden wel degelijk een verschil maken voor de vergunningverlening voor andere activiteiten. De uitvoering van het pakket vraagt veel aanpassingsvermogen. Zo hebben de maatregelen grote (economische) consequenties voor boeren, zijn de effecten afhankelijk van het slagen van fundamentele beleidshervormingen en vraagt het realiseren van effecten van zonering om duidelijke kaders en langjarige uitvoeringskracht.

De kabinetskeuzes doen een groter beroep op de hele samenleving, waarbij mensen met weinig hulpbronnen vaak extra kwetsbaar zijn. Het kabinetsbeleid vraagt meer van alle burgers en van de samenleving als geheel, zowel financieel als in het dagelijks leven. Inzet op weerbaarheid vraagt niet alleen om versterking van Defensie (geld en personeel), maar ook om een maatschappij die beter voorbereid is op een ernstige verstoring of een conflict. De ombuigingen in de zorg en sociale zekerheid hebben niet alleen financiële gevolgen, ook wordt er van mensen gevraagd gezonder te gaan leven (preventie in de zorg), meer samen te doen (gemeenschapskracht) en meer op elkaar te letten ('samenredzaamheid'). Hier staan echter weinig investeringen tegenover. De gevraagde transities raken iedereen, maar het zijn vaak de mensen met weinig hulpbronnen en draagkracht die extra kwetsbaar zijn. Het oplossen van veel maatschappelijke problemen vraagt om een samenleving die bereid is en in staat is om mee te bewegen. Dat vraagt van de overheid dat zij belangen zichtbaar afweegt, keuzes uitlegt en laat zien dat problemen worden opgelost. Dat is van belang voor het vertrouwen van burgers in de overheid en daarmee voor de effectiviteit van beleid.

Het minderheidskabinet heeft een aantal beleidsmaatregelen uit het coalitieakkoord aangepast of uitgesteld in een poging bredere steun te krijgen voor de begroting. Dit geldt met name voor de ombuigingen op sociale zekerheid en zorg. Zo zijn de verlaging van het maximumdagloon en de versnelde verhoging van de AOW-leeftijd geschrapt. De verhoging van het eigen risico is met een jaar uitgesteld. Hetzelfde geldt voor de inkorting van de maximale duur van de WW-uitkering (van 24 naar 12 maanden). Tegelijkertijd is er nog geen oplossing gevonden voor de hervorming van box 3. De keuzes op deze terreinen zijn daarmee deels vooruitgeschoven.

Het kabinet heeft aandacht voor het belang van internationale samenwerking, tegelijkertijd zijn de substantiële ombuigingen van het vorige kabinet slechts gedeeltelijk teruggedraaid. Het kabinet heeft oog voor het feit dat Europese samenwerking nodig is voor het bereiken van bepaalde doelen en ambities, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid, klimaat en migratie. De Miljoenennota stelt bovendien dat internationale samenwerking cruciaal is voor Nederland, als open economie. Tegelijkertijd staat de beoogde besparing van het vorige kabinet op de EU-afdrachten nog in de begroting. Bovendien wordt de structurele ombuiging op ontwikkelingssamenwerking slechts gedeeltelijk teruggedraaid, met naar verwachting negatieve gevolgen voor mensen elders in de wereld.

Het kabinet heeft niet voor alle gebieden concrete doelen geformuleerd, wat het moeilijk maakt om de voortgang te monitoren. Op enkele gebieden stelt het kabinet concrete doelen, bijvoorbeeld op het gebied van klimaat en energie, natuurbehoud, defensie, economische groei en de woningbouw. Op andere gebieden worden vooral richtinggevende ambities benoemd. Zo stelt het kabinet bijvoorbeeld te bouwen aan "de gezondste generatie ooit" en gezondheidsverschillen te willen verkleinen. Voor deze ambities zijn

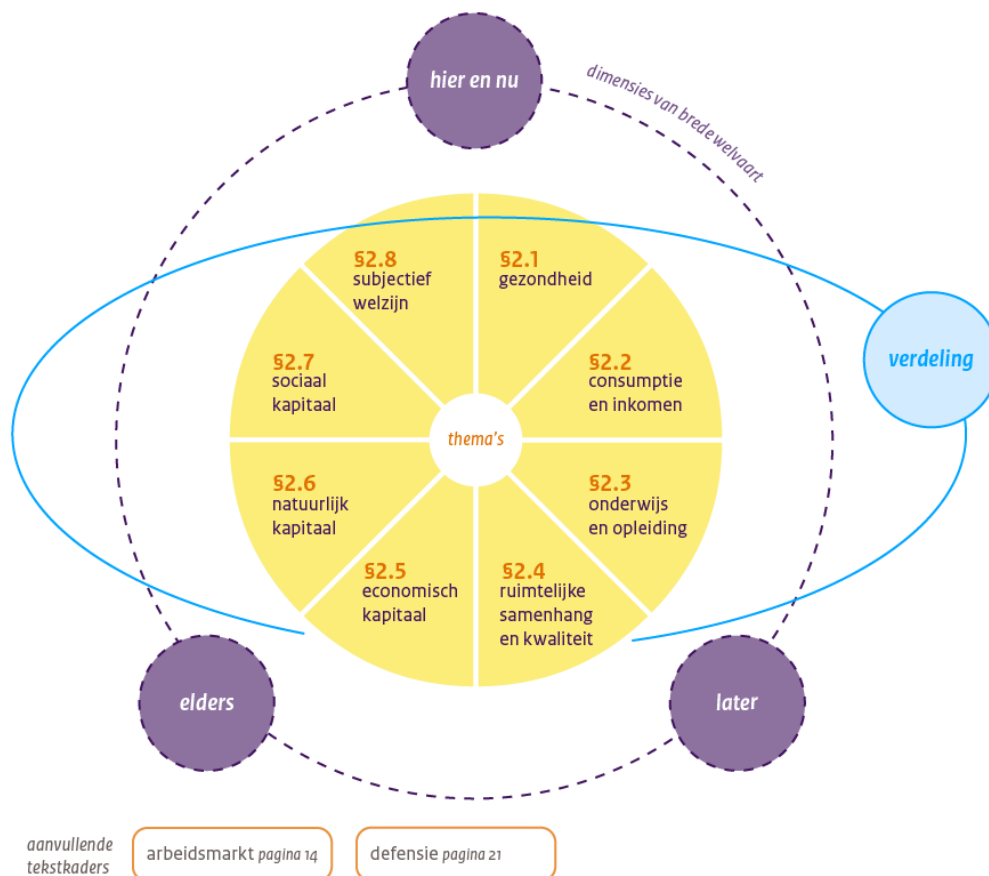
geen concrete, meetbare doelen gedefinieerd. Hierdoor blijft het *vooraf* onduidelijk wat het kabinet concreet wil bereiken, is het monitoren van de voortgang *tijdens* de beleidsuitvoering niet goed mogelijk en kunnen *achteraf* minder eenvoudig lessen voor de toekomst getrokken worden. Ondanks verschillende verzoeken vanuit het parlement, is er in de Miljoenennota weinig aandacht voor de concretisering van de kabinetsdoelen.

1. Reflectie brede welvaart

Deze reflectie maakt deel uit van het gezamenlijke programma ‘Brede Welvaart’ van het Centraal Planbureau (CPB), Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Het doel van dit programma is om het perspectief van brede welvaart sterker te verankeren in de begrotingssystematiek. De planbureaus beogen het kabinet en parlement hiermee van een breed palet aan informatie te voorzien op basis waarvan zij samenhangende keuzes kunnen maken.

In deze studie reflecteren we op de kabinetskeuzes vanuit het perspectief van brede welvaart. We hanteren daarbij ons analysekader dat bestaat uit acht thema's, drie dimensies en de verdeling van brede welvaart (figuur 1.1; CPB, PBL & SCP, 2022). Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt een vergelijkbare systematiek om invulling te geven aan zijn bredewelvaartsperspectief (CBS, 2026a). Aanvullend bevat deze reflectie twee tekstkaders over de arbeidsmarkt en defensie. We besteden apart aandacht aan deze beleidsterreinen omdat ze veel raakvlakken hebben met de acht thema's van brede welvaart en er in het geval van defensie omvangrijke beleidskeuzes worden gemaakt. Figuur 1.1 dient tevens als leeswijzer voor deze reflectie.

Figuur 1.1 Perspectief van brede welvaart en leeswijzer van deze reflectie

Er is maatschappelijke steun voor het toepassen van een bredewelvaartsperspectief bij het maken van beleid. Driekwart van de Nederlanders vindt het belangrijk dat er bij het maken van beleid naast financiële gevolgen ook rekening wordt gehouden met sociaal-maatschappelijke gevolgen. Bijna twee derde vindt het meenemen van ecologische gevolgen belangrijk (SCP, 2026a). Bovendien adviseert de Studiegroep Begrotingsruimte het kabinet de afgelopen jaren stevast om bij het opstellen of invullen van de begroting een bredewelvaartsperspectief te hanteren en duidelijk te maken welke doelen worden gesteld (Rijksoverheid, 2023; 2025a). Tot slot zijn er ook vanuit de politiek verschillende verzoeken geweest om brede welvaart en beleidsdoelen een duidelijke plek te geven in de budgettaire besluitvorming (Kamerstukken I, 36848, K, 2026; Kamerstukken II, 35925, nr. 122, 2021; 35788, nr. 135, 2022; 35925, nr. 159, 2022; 36740, nr. 7, 2025; 31865, nr. 305, 2026; 36945, nr. 17, 2026).

Per thema beschrijven we maatschappelijke ontwikkelingen, beleidsdoelen en -maatregelen. Voor de ontwikkelingen putten we, naast eigen publicaties, uit de *Monitor Brede Welvaart en SDG's*, de *Factsheets Brede Welvaart* van het CBS (2026a; 2026b) en de *Rijksbrede Trendverkenning 2026* (Rijksoverheid, 2026a). De beleidsdoelen ontleen we aan het coalitieakkoord en de departementale beleidsbrieven, vergelijkbaar met de aanpak van de Algemene Rekenkamer voor het dashboard *Blik op Nederland* (Algemene Rekenkamer, 2026a). Voor de maatregelen van het kabinet nemen we het coalitieakkoord als uitgangspunt. Het coalitieakkoord is financieel uitgewerkt in de Voorjaarsnota 2026, die daarmee ook de startnota van dit kabinet is. Indien relevant benoemen we het als maatregelen uit het coalitieakkoord later zijn aangepast (zie ook onderstaand tekstkader over het minderheidskabinet). Daarnaast nemen we de besluitvorming in de Miljoenennota 2027 mee. We kijken in deze reflectie vooral naar de veranderingen in de doelen en maatregelen ten opzichte van het vorige kabinet. Daarmee geeft onze reflectie een inschatting van de prioriteiten en beleidsaandacht van het huidige kabinet voor de verschillende aspecten van brede welvaart.

Waar mogelijk maken we ook een inschatting van de verwachte effecten van de maatregelen. Daarbij beschouwen we zowel financieel-economische, ruimtelijk-ecologische als sociaal-maatschappelijke effecten. We bouwen voort op eerder werk van de drie planbureaus. Zo publiceerden het CPB en PBL begin dit jaar gezamenlijk de *Analyse Coalitieakkoord 2026-2030* (CPB & PBL, 2026) waarin zij de economische beleidseffecten en de gevolgen voor klimaat, natuur en stikstof in kaart brachten. Hierbij ging het om de effecten van het coalitieakkoord, zowel tijdens als na de kabinetsperiode, ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (basispad). Het SCP vulde dit aan met een eigen reflectie (SCP, 2026b), waarin de sociaal-maatschappelijke beleidseffecten centraal stonden. Ook publiceren de planbureaus periodieke analyses en ramingen die nauw aansluiten op de begrotingscyclus van het beleid, zoals de Macro Economisch Verkenning (MEV), de Klimaat- en Energieverkenning (KEV) en de Sociale en Culturele Ontwikkelingen (SCO). De MEV 2027 (CPB, 2026a) bevat de economische effecten van de besluitvorming uit de Miljoenennota 2027, ten opzichte van de vooruitzichten voor de economie en de overheidsfinanciën voor 2026 en 2027 (gepubliceerd in de concept-Macro Economische Verkenning 2027; CPB, 2026b).

Tot slot bespreken we hoe de kabinetskeuzes tot synergieën en afruilen leiden tussen de thema's en dimensies van brede welvaart. Het bevorderen van één onderdeel van brede welvaart kan gevolgen hebben voor andere thema's, dimensies of groepen. Deze gevolgen kunnen positief (synergie) of negatief (afruיל) zijn. In hoofdstuk 3 van deze reflectie brengen we dit in kaart en richten we ons ook op de maatschappelijke verdelingseffecten, internationale samenwerking en de gevolgen voor brede welvaart elders.

Nederland heeft een minderheidskabinet, waardoor beleidsimplementatie minder zeker is. Het kabinet is afhankelijk van de steun van oppositiepartijen voor de invoering van beleid. Hierdoor bestaat er meer onzekerheid over welke kabinetsplannen uiteindelijk worden aangenomen en geïmplementeerd dan bij een meerderheidskabinet. We maken hier geen eigen inschatting van. In deze reflectie gaan we uit van het voorgenomen beleid van het kabinet-Jetten volgens het coalitieakkoord en de Miljoenennota. De Miljoenennota gaat daarbij over het beleid voor het komende jaar en geeft een doorkijk naar de komende jaren van de kabinetsperiode, terwijl het coalitieakkoord ook voorgenomen beleid voor de periode daarna bevat. Daarbij is de recente stand uit de Miljoenennota leidend. Plannen die na het coalitieakkoord zijn teruggetrokken, nemen we niet mee. Dit geldt voor de één-op-één-koppeling van de Algemene Ouderdomswet (AOW)-leeftijd aan de ontwikkeling van de levensverwachting en de verlaging van het maximumdagloon. De maatregel voor de versobering van de Werkloosheidswet (WW) is met een jaar uitgesteld en gaat in per 2029 en de versobering van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) gaat in per 2030. Daarmee zijn de ingeboekte bedragen voor deze twee maatregelen op de begroting vanaf 2029 blijven staan. We houden dus rekening met een versobering van de sociale zekerheid en de gevolgen daarvan.

2. Thema's van brede welvaart

2.1. Gezondheid

Maatschappelijke ontwikkelingen

De levensverwachting is de afgelopen jaren toegenomen, maar tegelijkertijd hebben steeds meer mensen chronische aandoeningen. De levensverwachting bij geboorte blijft stijgen, na een kleine dip in de jaren van de coronapandemie. De levensverwachting bij geboorte was in 2025 83,5 jaar voor vrouwen en 80,7 jaar voor mannen, tegenover respectievelijk 83,1 jaar en 79,7 jaar in 2015 (CBS, 2026c). Vrouwen leven gemiddeld langer dan mannen, maar brengen een groter deel van hun leven door in minder goede gezondheid. Het aantal mensen met chronische aandoeningen stijgt ook, waarbij vrouwen (63%) vaker een chronische aandoening hebben dan mannen (58%; VZInfo, 2026a). Beide trends zetten zich waarschijnlijk voort tot ten minste 2050 (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu [RIVM], 2024). Er bestaan grote gezondheidsverschillen tussen groepen met een verschillende sociaaleconomische positie, waarbij een hogere sociaaleconomische positie meestal gekoppeld is aan een betere gezondheid (VZInfo, 2026b).

De meerderheid van de Nederlandse bevolking ervaart (zeer) goede algemene gezondheid. De ervaren mentale gezondheid gaat echter bij een aantal groepen al langere tijd achteruit. De meerderheid (77%) van de Nederlandse bevolking beoordeelt de eigen gezondheid als (zeer) goed. Dit aandeel is na een korte periode van daling stabiel (CBS, 2026a). Tegelijkertijd ervaart meer dan de helft van de bevolking (55%) problemen met de mentale gezondheid, waaronder gevoelens van depressie en angst (SCP, 2026c). De prevalentie van mentale problemen stijgt al langer, met name bij adolescenten, jongvolwassenen en vrouwen (RIVM, 2025). Een slechtere mentale gezondheid heeft niet alleen negatieve gevolgen voor het welbevinden, maar leidt ook tot risico's voor (toekomstige) participatie in de samenleving (RIVM, 2024; SCP, 2025a).

De zorgkosten zijn als percentage van het bbp relatief stabiel, maar de toegankelijkheid en betaalbaarheid van het zorgstelsel staan onder druk. Hoewel de nominale collectieve zorguitgaven elk jaar stijgen, zijn de relatieve uitgaven aan de zorg sinds 2009 tussen de 9% bbp en 10% bbp geweest (CPB, 2026a). Toch zijn er zorgen over de toegankelijkheid en betaalbaarheid van de zorg, nu en richting de toekomst. Dit hangt vooral samen met de vergrijzing, een groeiend aantal diagnose- en behandelingsmogelijkheden en personeelstekorten (Nederlandse Zorgautoriteit, 2025).

Beleidsdoelen

Het kabinet wil de toegankelijkheid, kwaliteit en betaalbaarheid van het zorgstelsel verbeteren. Het kabinet wil hervormingen doorvoeren om, in het licht van de vergrijzing, groeiende zorgvraag en personeelstekorten, goede zorgverlening ook in de toekomst te kunnen garanderen (D66, VVD & CDA, 2026). Er zijn geen concrete, meetbare doelen aan deze ambities verbonden.

Het kabinet wil de (toekomstige) gezondheid verbeteren door de inzet van preventie en wil gezondheidsverschillen tussen groepen mensen verkleinen. Het kabinet heeft de ambitie om te bouwen aan “de gezondste generatie ooit”, zonder dat duidelijk wordt wat dat precies inhoudt. Door gezondheidsproblemen te voorkomen in plaats van te genezen wil het kabinet niet alleen de druk op de zorg verlichten, maar ook bijdragen aan een hogere “kwaliteit van leven” en een “sterke en veerkrachtige samenleving”. Daarnaast wil het gezondheidsverschillen tussen groepen mensen verkleinen (D66, VVD & CDA, 2026). Voor deze ambities zijn geen concrete, meetbare doelen gedefinieerd.

Beleidsmaatregelen

Het kabinet verhoogt het eigen risico en er zijn ombuigingen op specifieke posten. De grootste ombuiging op de collectieve zorguitgaven (ten opzichte van het basispad) is het verhogen van het eigen risico. Vanaf 2027 stijgt het eigen risico jaarlijks mee met de groei van de zorguitgaven. In 2028 wordt het eigen risico extra verhoogd. Daarnaast wordt per 2028 in de medisch-specialistische zorg een maximumbijdrage van 150 euro per behandeling ingesteld. Verdere ombuigingen komen onder andere voort uit het schrappen van de huishoudelijke hulp uit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), het afschaffen van een vergoeding voor ongecontracteerde zorg, en het verwijderen van een aantal extramurale geneesmiddelen uit het basispakket. Daarnaast is er vanaf 2028 een budgetkorting op de Wet langdurige zorg (Wlz) vanwege een beoogd bestuurlijk akkoord met de Wlz-sectoren (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport [VWS], 2026a). Om chronisch zieken tegemoet te komen in hun zorgkosten wordt per 2028 structureel 350 mln euro gereserveerd.

Het kabinet zet met maatregelen rondom ‘passende zorg’ in op betere toegankelijkheid, kwaliteit en betaalbaarheid van het zorgstelsel. De plannen sluiten aan bij en bouwen voort op het eerder gesloten Integraal Zorgakkoord (IZA) en het Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord (AZWA). Het kabinet wil strengere eisen stellen aan beroepsrichtlijnen voor behandeling en vergoeding van zorg, zorgverzekeraars een sterkere positie geven om op passende zorg te sturen, en meer regionale sturing op het zorglandschap (VWS, 2026b).

Het kabinet neemt enkele preventiemaatregelen en maatregelen die mede bedoeld zijn om gezondheidsverschillen tussen groepen te verkleinen. Om het huidige programma ‘Pandemische paraatheid’ voort te zetten wordt er structureel 162 mln euro beschikbaar gesteld (Ministerie van Financiën [FIN], 2026a). Ook is er in het coalitieakkoord structureel 150 mln euro gereserveerd voor gratis schoolfruit in het primair en voortgezet onderwijs en voor het programma ‘Kansrijke start’. Daarnaast wordt gewerkt aan regelgeving om per 2030 een ‘suikertaks’ in te voeren op voorverpakte voedingsmiddelen met 6% suiker of meer. Dit is een lastenverzwaring voor bedrijven van 900 mln euro (CPB & PBL, 2026). Ook wordt er gewerkt aan een wet die marketing voor ongezonde voedingsmiddelen verbiedt voor kinderen en jongeren tot 18 jaar. De intensiveringen in preventiemaatregelen zijn daarmee in financiële zin beperkt. Het kabinet wil gezondheidsverschillen tussen groepen mensen verkleinen met preventieprogramma’s met een wijkgerichte aanpak, waarmee het specifiek kwetsbare groepen wil bereiken.

Beleids effecten

Door de ombuigingen stijgen de collectieve zorgkosten in de toekomst minder hard, maar ontstaan hogere financiële drempels voor zorggebruikers. Door de maatregelen uit het coalitieakkoord stijgen de collectieve zorguitgaven naar verwachting van 119,5 mld euro in 2026 naar 125,9 mld in 2030. Dit is een ombuiging van 7,9 mld euro, want zonder deze maatregelen stijgen de uitgaven in de raming naar 133,8 mld euro in 2030 (CPB & PBL, 2026).¹ Er ontstaan echter hogere financiële drempels voor zorggebruikers, onder andere door het verhogen van het eigen risico en het introduceren van een eigen bijdrage voor wijkverpleging. Het kabinet neemt maatregelen om dit effect te verminderen voor minder draagkrachtigen en chronisch zieken (CPB & PBL, 2026). De ombuigingen kunnen de kwaliteit van de zorgverlening negatief beïnvloeden. Het is niet duidelijk of de maatregelen rondom passende zorg de toegankelijkheid en kwaliteit van de zorg zullen waarborgen of zelfs verbeteren.

De preventiemaatregelen zijn beperkt in budgettaire omvang en dragen daardoor beperkt bij aan het bereiken van de ambities. Het voorkomen van gezondheidsproblemen zorgt er niet alleen voor dat mensen langer en gelukkiger leven; gezonde mensen zijn ook langer actief en productiever in het arbeidsproces, en kunnen actiever bijdragen aan de samenleving (CPB, 2025a; RIVM, 2013). Preventiebeleid leidt niet per se tot lagere totale zorgkosten, maar heeft wel grotere maatschappelijke baten (Wouterse et al., 2024). Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat het huidige pakket aan preventieve maatregelen van het kabinet voldoende zal zijn om de forse ambities op dit terrein waar te maken. De budgettaire omvang van de preventiemaatregelen is, in het licht van de ambities, erg beperkt. Bovendien is er geen duidelijk preventiebeleid rondom mentale gezondheid (Rijksoverheid, 2025b). Daarnaast wordt ingezet op een sterke sociale basis en zorgzame samenleving, met onder meer een belangrijke rol voor vrijwilligers en mantelzorgers. Het is onduidelijk of de samenleving hiervoor goed is toegerust (SCP, 2026b).

¹ De bedragen komen overeen met 'Analyse Coalitieakkoord 2026 – 2030' (Februari 2026) en zijn niet geactualiseerd. Beleidsaanpassingen na februari 2026 en andere mutaties van de raming door bijvoorbeeld andere lonen, prijzen en realisaties zijn dus niet meegenomen.

2.2. Consumptie en inkomen

Maatschappelijke ontwikkelingen

Het gemiddelde besteedbaar inkomen van huishoudens is de afgelopen jaren blijven toenemen en ook de koopkracht is voor alle inkomensgroepen toegenomen. Uitzondering hierop is het energiecrisisjaar 2022 (CPB, 2026c). De verschillen in inkomen tussen huishoudens zijn de afgelopen jaren wel toegenomen, met name aan de top (CPB, 2026d). Relevant daarbij is dat inkomen uit vermogen relatief steeds belangrijker is geworden en dat daarmee het arbeidsinkomen als percentage van alle inkomens is afgenomen. Het belastingstelsel heeft de toegenomen verschillen in inkomen tussen huishoudens niet gedempt (CPB, 2026d).

De afgelopen jaren is de armoede afgenomen, en die afname heeft vooral plaatsgevonden tot en met 2023. Het aandeel huishoudens en aandeel kinderen in armoede is afgenomen van 7,1% en 8,6% in 2018 naar 3,1% en 2,8% in 2024. Bij de daling van de armoede tot 2023 zijn veel huishoudens geholpen die net onder de armoedegrens zaten. De overgebleven groep in armoede heeft een groter inkomensstekort en ervaart daarmee een grotere armoede-intensiteit (CBS, 2025a). De afname van het aandeel huishoudens in armoede gaat gepaard met meer bestaanszekerheid voor de huishoudens die niet meer onder de armoedegrens vallen, maar tegelijkertijd lost dit niet al hun problemen op. Bestaanszekerheid gaat namelijk niet alleen over voldoende inkomen in het hier en nu, maar ook over tekorten in andere domeinen van brede welvaart. Denk bijvoorbeeld aan een mogelijke stapeling van gezondheidsproblemen, minder toegang tot onderwijs en overlast in de directe leefomgeving (CBS, 2025a; SCP, PBL & CPB, 2025).

De economische zelfstandigheid neemt toe over de tijd, maar nog steeds is ongeveer één op de zes mannen en één op de drie vrouwen niet economisch zelfstandig (CBS, 2025b). Mensen zijn economisch zelfstandig als hun netto-inkomen uit werk minstens op bijstandsniveau is. Personen die niet economisch zelfstandig zijn hebben een relatief groot risico op armoede.

Beleidsdoelen

Het kabinet heeft geen concrete doelen voor inkomen, armoede en economische zelfstandigheid. Het kabinet beschrijft wel de ambitie “dat het belangrijk is dat niemand door het ijs zakt”. Het kabinet spreekt daarnaast ambities uit zoals “een goed inkomen” en “alle vrouwen verdienen economische zelfstandigheid”, zonder doelen te formuleren. Daardoor blijft het onduidelijk wat het kabinet precies wil bereiken op dit vlak. Merk op dat het vorige kabinet wel een concreet doel had voor bijvoorbeeld armoede (CPB, PBL & SCP, 2024).

Beleidsmaatregelen

Het kabinet verhoogt de lasten voor huishoudens en versobert de sociale zekerheid. Enkele van de voorgenomen maatregelen uit het coalitieakkoord zijn komen te vervallen, zoals de één-op-één-koppeling van de AOW-leeftijd aan de levensverwachting en de verlaging van het maximumdagloon. Daarnaast zijn enkele van de voorgenomen maatregelen met een jaar uitgesteld, zoals de versobering van de WW (FIN, 2026b). Uiteindelijk blijven meerdere van de maatregelen staan en in het vervolg bespreken we vooral het

structurele beeld. Belangrijke maatregelen met een negatief effect op de koopkracht van huishoudens betreffen het beperkt indexeren van de schijfgrenzen in de loon- en inkomstenbelasting (de vrijheidsbijdrage burgers) en de verhoging van het eigen risico (CPB, 2026a; CPB & PBL, 2026). Bij de versoering van de sociale zekerheid gaat het onder andere om een versoering van de WW vanaf 2029 (1,5 mld structureel) en een versoering van de WIA vanaf 2030 (1,2 mld structureel). Om de effecten van het kabinetsbeleid op de laagste inkomens te verzachten intensificeert het kabinet op het gemeentefonds voor de aanpak van armoede en problematische schulden (100 mln structureel) en op een tegemoetkoming voor chronisch zieken (400 mln structureel). Daarbij hebben gemeenten de vrijheid om zelf keuzes te maken in de besteding van deze middelen.

Beleideffecten

De kabinetsmaatregelen leiden ertoe dat de koopkracht voor veel huishoudens er minder op vooruit gaat dan in het basispad (CPB, 2026a; CPB & PBL, 2026). Deze koopkrachtontwikkeling tijdens de kabinetsperiode wordt deels bepaald door het beperkt indexeren van de schijfgrenzen in de loon- en inkomstenbelasting en het verhogen van het eigen risico. Door de kabinetsmaatregelen nemen de lasten voor huishoudens toe, ook voor hogere inkomens. Daar staat tegenover dat hogere inkomens met kinderen relatief meer gaan profiteren van de aanpassingen in de kinderbijslag en het kindgebonden budget. De lagere inkomensafhankelijke bedragen per kind raken hogere inkomens met kinderen minder, terwijl ze voordeel hebben van de hogere inkomensafhankelijke bedragen (CPB & PBL, 2026).

De kabinetsmaatregelen kunnen voor huishoudens tot een stapeling van negatieve inkomenseffecten leiden en die kunnen vooral voor lage inkomens harder raken. Een stapeling van negatieve effecten kan bijvoorbeeld optreden door de verhoging van het eigen risico (vanaf 2028) en de afschaffing van de aftrek van specifieke zorgkosten. Huishoudens met een laag inkomen hebben meer last van een hoger eigen risico omdat ze doorgaans hogere zorgkosten hebben. Daar staat op zich tegenover dat de nominale premie voor iedereen daalt omdat de collectieve zorguitgaven lager uitvallen. Maar vervolgens hebben lage inkomens daar minder profijt van omdat zij door de lagere nominale premie ook minder zorgtoeslag zullen ontvangen (CPB & PBL, 2026). Hogere zorgkosten leiden dan vooral voor lagere inkomens tot financiële risico's en die kunnen ze moeilijker dragen. Die onzekerheid kan voor deze mensen tot problemen in andere domeinen van brede welvaart leiden, en kan bijvoorbeeld voor (nog) meer gezondheidsklachten zorgen (Movisie, 2022; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid [WRR], 2023).

De inkomenszekerheid van werknemers neemt af door de versoering van de sociale zekerheid. De invulling van de versoering van de WW is blijven staan, terwijl de invulling van de versoering van de regelingen voor arbeidsongeschiktheid nog niet concreet gemaakt is. Een versoering van de sociale zekerheid zal hoe dan ook tot minder inkomenszekerheid voor werknemers leiden.

Tekstkader arbeidsmarkt

We bespreken de arbeidsmarkt in een apart tekstkader vanwege raakvlakken met diverse thema's van brede welvaart. Zo raakt de arbeidsmarkt aan subjectief welzijn omdat (arbeids-)participatie belangrijk is voor individueel welzijn; aan consumptie en inkomen omdat werken een manier is om inkomen te verwerven; aan onderwijs en opleiding omdat werken ook een investering in menselijk kapitaal is; aan sociaal kapitaal omdat mensen via arbeid een sociaal netwerk kunnen opbouwen; en aan economisch kapitaal omdat een goed opgeleide beroepsbevolking een belangrijke vestigingsfactor voor bedrijven is.

Maatschappelijke ontwikkelingen

De arbeidsparticipatie in Nederland is geleidelijk blijven toenemen en de werkloosheid is al vele jaren laag. De blijvende toename van de participatiegraad hangt onder andere samen met de toename van de pensioengerechtigde leeftijd. De toename van de participatiegraad vlakt echter wel af doordat de participatie van vrouwen minder sterk groeit en als gevolg van de vergrijzing. De mate waarin in deeltijd gewerkt wordt is en blijft naar verwachting hoog (CPB 2026c). Deeltijdwerken biedt enerzijds ruimte voor andere activiteiten, waaronder (mantel-)zorg, vrijwilligerswerk en vrijetijdsbesteding, anderzijds onttrekt dit arbeidskrachten aan de arbeidsmarkt die nodig zijn voor bepaalde maatschappelijke doelen (zie andere thema's). De werkloosheid ligt al meerdere jaren rond de 4% en dat is historisch laag.

Ondanks de krappe arbeidsmarkt blijft (on)gelijkheid op de arbeidsmarkt een belangrijk thema. Een krappe arbeidsmarkt zorgt op zich voor een goede uitgangspositie voor werkenden, maar het lost zeker niet alle problemen met ongelijkheid op. Ondanks een toename van mantelzorg en huishoudelijk werk onder mannen, blijven vrouwen het meeste van dat soort zorg en werk verrichten. Vrouwen met veel huishoud- en zorgtaken werken vaak in deeltijd (CBS, 2024; SCP, 2026d). Dit heeft gevolgen voor hun economische zelfstandigheid en verhoogt daarmee hun risico op armoede. De instroom van het aantal arbeidsmigranten per jaar is toegenomen van ongeveer 40 dzd in 2015 naar ongeveer 70 dzd in 2023. Een flink deel van de arbeidsmigranten werkt in het lagere loonsegment en onder slechte woon- en arbeidsomstandigheden (Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten, 2020; Rijksoverheid, 2025c).

Beleidsdoelen

Het kabinet spreekt ambities uit maar maakt de doelen voor de arbeidsmarkt niet concreet. Het kabinet heeft in het coalitieakkoord ambities opgenomen zoals “werken, ondernemen en investeren loont” en “onder strenge voorwaarden, gericht naar Nederland halen van goed geschoolde krachten in vooraf afgebakende sectoren”. Concrete doelen voor begeleiding naar (ander) werk en arbeidsmigratie worden niet genoemd. Het kabinet spreekt verder ook de ambitie uit om zelfstandigen meer rechtszekerheid te geven en arbeidsmigranten beter te beschermen tegen slechte arbeids- en woonomstandigheden. Deze ambities bespreken we in het vervolg niet, omdat het om de uitvoering van eerder ingezet beleid gaat.

Beleidsmaatregelen

Het kabinet kondigt hervormingen van de arbeidsmarkt aan, maar die moeten nog uitgewerkt worden. Zo dient de transitievergoeding volgens het kabinet gekoppeld te worden aan een nieuwe structuur voor leven lang ontwikkelen. Werkgevers die voldoende investeren in bijscholing, omscholing of zich inzetten rondom re-integratie zullen een lagere of geen transitievergoeding hoeven te betalen in het geval van het ontslag van werknemers. Verder voorziet het kabinet in een nog niet uitgewerkte pilot voor het actief en gericht naar Nederland halen van geschoolde arbeidskrachten voor afgebakende sectoren. Onderdeel van de voorwaarden zijn een salaris- en huisvestingseis, en een maximale termijn van drie jaar. Het kabinet continueert het plan voor bijna gratis kinderopvang voor werkende ouders.

Beleidseffecten

De effecten van het kabinetsbeleid op de arbeidsmarkt zijn moeilijk te bepalen omdat de uitwerking ontbreekt. Een koppeling van de transitievergoeding aan leven lang ontwikkelen verandert de prikkels op de arbeidsmarkt. Voor werkgevers wordt het aantrekkelijker om te investeren in leven lang ontwikkelen omdat ze dan bij ontslag een lagere of geen transitievergoeding meer hoeven te betalen. Voor werknemers wordt ontslag financieel minder aantrekkelijk en wordt het zoeken naar en accepteren van een andere baan juist aantrekkelijker. In hoeverre dit gaat bijdragen aan de ambitie van het kabinet dat “werken, ondernemen en investeren loont” is onduidelijk. En het betekent wel een risico voor de werknemer, want die heeft geen of minder recht op een transitievergoeding als het niet lukt een andere baan te vinden. Gerichte arbeidsmigratie kan helpen bij het behalen van maatschappelijke doelen, zoals voor woningbouw en de energietransitie. Maar ook hier is een effectieve uitwerking nodig, zoals bepalen welke sectoren van voldoende belang zijn.

Deelname aan de arbeidsmarkt wordt enerzijds minder aantrekkelijk door de hogere lasten op arbeid, maar anderzijds wordt deelname voor sommigen juist noodzakelijk door de versobering van de sociale zekerheid. Er geldt dus niet ‘maak werken lonend’ vanwege de hogere lasten op arbeid, maar er geldt ‘maak niet-werken niet-lonend’ vanwege de versobering van de sociale zekerheid. Werknemers kunnen daardoor sneller terugvallen op bijstand en daarvoor gelden lagere uitkeringen en strengere eisen dan voor de WW en WIA. Dit prikkelt werknemers die daarvoor de mogelijkheden hebben sneller een baan te accepteren en dat verhoogt de werkgelegenheid. Voor werknemers die deze mogelijkheden niet hebben betekent dit een risico. Zij gaan er namelijk in inkomen op achteruitgaan wanneer het hen niet lukt om een andere baan te vinden.

2.3. Onderwijs en opleiding

Maatschappelijke ontwikkelingen

De beheersing van basisvaardigheden van 15-jarigen is afgenomen. Onderwijs legt de basis voor kennis en vaardigheden en is daarmee van groot belang voor de brede welvaart 'later'. De beheersing van basisvaardigheden is cruciaal om deel te kunnen nemen aan de samenleving. De PISA-wiskundescore van Nederland is tussen 2018 en 2025 gedaald van 519 naar 483 punten. Ook leesvaardigheid vertoont al sinds 2012 een neerwaartse trend: de score daalde van 511 punten in 2012 naar 441 punten in 2025. De daling in de PISA-scores is het sterkst bij vmbo-leerlingen, waardoor de verschillen tussen leerlingen zijn toegenomen. Vergeleken met andere OESO-landen scoren Nederlandse 15-jarigen relatief hoog op wiskunde, maar juist laag op leesvaardigheid (Meelissen et al., 2026). Ook de gemiddelde PISA-scores van andere OESO-landen zijn gedaald tussen 2018 en 2025, maar in vergelijking met deze landen is vooral de afname van leesvaardigheid in Nederland uitzonderlijk groot.

Het aantal voortijdig schoolverlaters (vsv) ligt sinds de coronacrisis op een hoger niveau. Dit zijn jongeren die het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie (een diploma op havo-, vwo- of mbo-2-niveau of hoger). Zij hebben slechtere kansen op de arbeidsmarkt (CBS, 2020). Tussen 2015/2016 en 2021/2022 steeg het aantal vsv'ers van 23 dzd naar 30,5 dzd (jongeren tot 23 jaar). In de laatste jaren is het aantal licht gedaald naar 28,8 dzd in 2024/2025 (CBS, 2026d).

Het lerarentekort houdt aan, maar de vacaturegraad in het onderwijs loopt niet langer op. Een goede leraar heeft een groot effect op de onderwijsuitkomsten van leerlingen (CPB, 2020). Het aanbod van (goede) docenten is daarmee van groot belang voor het onderwijs. Tussen 2014 en 2023 is de vacaturegraad in het onderwijs gestegen van 5 naar 21 vacatures per duizend banen, in 2025 is dit gedaald naar 16 vacatures per duizend banen (CBS, 2026e).

Beleidsdoelen

Het kabinet heeft de ambitie om de beheersing van basisvaardigheden te verbeteren. Het kabinet stelt dat de prestaties op lezen, schrijven en rekenen na jaren van daling weer omhoog moeten. Het doel is dat aan het eind van schooljaar 2027/2028 alle leerlingen die uitstromen uit het primair en voortgezet onderwijs minimaal het fundamentele niveau behalen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap [OCW], 2026a).²

Het kabinet heeft een concrete doelstelling om het aantal vsv'ers te verlagen. De oorspronkelijke doelstelling was maximaal 18 dzd nieuwe vsv'ers (12 tot 23 jaar) in het voortgezet onderwijs en mbo in 2026. Deze (staande) doelstelling stamt uit 2023 (OCW, 2023). In 2024/2025 waren er 28,8 dzd nieuwe vsv'ers (12 tot 23 jaar), dat aantal ligt dus nog aanzienlijk boven deze doelstelling. In 2026 is de vsv-definitie verruimd naar

² De referentieniveaus geven aan wat leerlingen moeten kennen en kunnen, het fundamentele niveau (1F-niveau) is de basis die zo veel mogelijk leerlingen moeten beheersen. Dit wordt nu niet door alle uitstromende basisschoolleerlingen behaald voor leesvaardigheid (1%), taalverzorging (3%) en rekenen/wiskunde (7%). Voor speciaal (basis)onderwijs zijn deze percentages substantieel hoger. Voor het voortgezet onderwijs zijn er verschillende referentieniveaus en is het niet altijd vast te stellen welk deel van de uitstromende leerlingen het fundamentele niveau niet haalt (Inspectie van het Onderwijs, 2026).

12- tot 27-jarigen en heeft het kabinet een aanvullende doelstelling geformuleerd voor deze doelgroep: maximaal 23 dzd nieuwe vsv'ers in studiejaar 2029/2030 (OCW, 2026b).

Het kabinet heeft de ambitie om het lerarentekort niet verder op te laten lopen. Dat staat in de beleidsbrief van het ministerie van OCW (OCW, 2026a). Een van de manieren om het lerarentekort te laten afnemen is om meer mensen vanuit een ander beroep aan te trekken (zij-instromers). Daarvoor heeft het kabinet een concrete doelstelling: het wil het aantal zij-instromers in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs verhogen met 15% van 2,3 dzd naar 2,65 dzd. Het kabinet noemt bij deze doelstelling geen streefjaar (OCW, 2026c).

Beleidsmaatregelen

Het kabinet verhoogt de onderwijsuitgaven, met name gericht op de professionalisering van het onderwijspersoneel en op hoger onderwijs en onderzoek. Het pakket aan maatregelen uit het coalitieakkoord verhoogt de onderwijsuitgaven structureel met 1,6 mld euro (CPB & PBL, 2026; FIN, 2026b). Hiervan wordt ruim 400 mln euro uitgetrokken voor onderzoek, via het Fonds Onderzoek en Wetenschap (zie het thema economisch kapitaal, paragraaf 2.5). Er gaat ongeveer 350 mln euro naar de professionalisering van het onderwijspersoneel op teamniveau en om de zij-instroom te bevorderen is 88 mln euro gereserveerd. Daarnaast worden enkele eerdere ombuigingen teruggedraaid, zoals op het Gemeentelijk Onderwijsachterstandenbeleid (60 mln euro), het programma School & Omgeving (121 mln euro), en de subsidie brede brugklassen (58 mln euro). Deze regelingen beogen kansengelijkheid te bevorderen, bijvoorbeeld door te stimuleren dat leerlingen met verschillende basisschooladviezen bij elkaar in de brugklas zitten en door extra buitenschoolse activiteiten aan te bieden.

Beleidseffecten

Het beleidspakket uit het coalitieakkoord leidt naar verwachting tot een toename van het menselijk kapitaal. Dit blijkt uit de doorrekening van het coalitieakkoord (CPB & PBL, 2026). Dat wil zeggen dat de kennis en vaardigheden van de bevolking op de lange termijn toenemen (CPB, 2026e).

Het is onzeker of het pakket aan onderwijsmaatregelen gaat leiden tot een betere beheersing van basisvaardigheden. Dit is afhankelijk van de effectiviteit. Zo is het op basis van de tussenevaluatie (CPB, 2025b) nog onduidelijk of de huidige subsidieregeling 'Verbetering basisvaardigheden' tot een betere beheersing van de basisvaardigheden gaat leiden in het primair en voortgezet onderwijs.

Er is geen substantieel extra budget vrijgemaakt voor de aanpak van vsv. Wel zouden sommige intensiveringen uit het coalitieakkoord, zoals die in het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid, indirect kunnen bijdragen aan het terugdringen van vsv. In januari 2026 is de Wet van school naar duurzaam werk ingegaan. Het kabinet hoopt met deze nieuwe aanpak de beoogde daling van het aantal vsv'ers te realiseren (OCW, 2026b). Het is nog onzeker of de doelstellingen hiermee bereikt zullen worden.

De maatregelen kunnen bijdragen aan de doelstellingen en ambities voor het lerarentekort en zij-instroom, maar dat is afhankelijk van de uitwerking. Het kabinet trekt extra geld uit voor de professionalisering van het onderwijspersoneel en het bevorderen van de zij-instroom. Deze maatregelen vereisen echter nog verdere uitwerking.

2.4. Ruimtelijke samenhang en kwaliteit

Maatschappelijke ontwikkelingen

In Nederland is er een groot woningtekort. Steeds meer huishoudens hebben geen woning, wonen te duur of zitten vast in een huis dat niet past bij hun levensfase (CPB, 2026f). Zo is het statistisch woningtekort gestegen van 250 dzd woningen in 2017 naar 384 dzd woningen in 2026 (ABF Research, 2026). Dit raakt niet alleen het dagelijkse leven van de groep woningzoekenden, maar zet ook de samenleving onder spanning. Nederlanders herkennen duidelijke ongelijkheden op de woningmarkt, vooral tussen ‘insiders’ en ‘outsiders’, en ervaren deze als onrechtvaardig (zie paragraaf 2.7). Tegelijkertijd is steun voor herverdeling selectief: mensen voelen zich vooral solidair met groepen die zij als ‘behoefstig’ en ‘verdienend’ beschouwen (SCP, 2024a).

Over het algemeen zijn Nederlanders (zeer) tevreden over hun woning en woonomgeving. Wel zijn er grote verschillen in leefbaarheid tussen gebieden. Een groot deel van ons dagelijks leven vindt plaats in en rondom de woning. Voor onze welvaart en ons welzijn is het daarom van belang dat we onze woning en woonomgeving als prettig ervaren. 86,5% van de Nederlandse bevolking is (zeer) tevreden met hun woning en 85,3% met hun directe woonomgeving (CBS, 2026f). Hoewel de meeste Nederlanders in een gebied wonen waar de leefbaarheid goed is, woonden in 2024 zo’n 963 dzd huishoudens (ongeveer 2 mln Nederlanders) in gebieden waar de leefbaarheid ‘zwak’ of ‘lager’ is. Dat waren 43 dzd huishoudens meer dan in 2022 (Atlas Research, 2026).

Naast de woningbouwopgave vragen ook andere maatschappelijke ontwikkelingen om ruimte, terwijl deze schaars is. Zo vraagt Defensie om meer oefenruimte (zie tekstkader defensie) en vraagt de natuur om meer ruimte voor de instandhouding van de biodiversiteit (paragraaf 2.6). Landbouw blijft in 2024 de grootste landgebruiker (54%; CBS 2025c), maar over een langere periode (1980-2024) nam de oppervlakte landbouwgrond met 11% af (CLO, 2025a).

De Nederlandse infrastructuur staat voor een omvangrijke onderhoudsopgave. Infrastructuur is een verzamelterm voor alle verbindingen die nodig zijn om ons land goed te laten functioneren. Veel wegen, bruggen, sluizen en waterwerken bereiken het einde van hun levensduur, terwijl intensiever gebruik, klimaatverandering en uitgesteld onderhoud de opgave verder vergroten (Rijkswaterstaat [RWS], 2025). Ook voor het onderhoud van het spoor zijn extra investeringen nodig (ProRail, 2026). Tot slot moet ook het elektriciteitsnet de komende tijd verder worden verzwakt.

Beleidsdoelen

Het kabinet houdt vast aan het doel om jaarlijks 100 dzd woningen te realiseren. Het kabinet streeft daarbij naar voldoende betaalbare woningen door bij nieuwe woondeals in te zetten op twee derde betaalbare woningen, waarvan 30% sociale huur en 25% betaalbare koop (BZK, 2026a). Het kabinet bestempelt de aanpak van het woningtekort als “topprioriteit” (D66, VVD & CDA, 2026).

Het kabinet ambieert huisvesting van goede kwaliteit in een leefbare omgeving voor nu en voor toekomstige generaties. Daarbij kijkt het kabinet ook naar de samenleving: het zet in op woningen die

gemeenschappen en veilige, leefbare buurten opleveren. De ambitie is: “Voor iedereen een betaalbare, duurzame en passende woonruimte, in een leefbare omgeving” (BZK, 2026a).

Het kabinet wil duidelijke integrale ruimtelijke keuzes maken (BZK, 2026a). Zo beoogt het kabinet opnieuw een sterkere regierol in ruimtelijke ordening en woningbouw in te nemen (D66, VVD & CDA, 2026). Daarbij wil het keuzes maken die gericht zijn op de lange termijn, bijvoorbeeld door bij keuzes ‘water en bodem sturend’ als richtinggevend principe mee te nemen.

Het kabinet heeft doelen om de bestaande infrastructuur op peil houden. Het gaat om doelen voor het einde van de kabinetsperiode (2030) voor onder meer onderhoud aan het hoofdwegenet, hoofdwatersysteem, hoofdvaarwegen en het spoor. De doelen zijn bijvoorbeeld gericht op het voorkomen dat de onderhoudsopgave van kunstwerken (zoals bruggen en tunnels) verder zal oplopen, het terugdringen van tijdelijke snelheidsbeperkingen op het spoor en het waarborgen dat alle stormvloedkeringen in 2030 aan de wettelijke eisen voldoen (IenW, 2026). Het aanpakken van netcongestie heeft volgens het kabinet de “hoogste prioriteit” (D66, VVD & CDA, 2026).

Beleidsmaatregelen

Het kabinet werkt aan een pakket van maatregelen om de woningbouw te versnellen en stelt hiervoor ook extra geld beschikbaar. In dit kader heeft het kabinet de Ministeriële Taskforce Versnelling Woningbouw ingesteld. Vanuit het coalitieakkoord is voor de periode 2029 tot en met 2035 jaarlijks 1 mld euro beschikbaar gesteld (FIN, 2026b). Het integrale pakket van maatregelen is op dit moment nog niet volledig vastgesteld en uitgewerkt. De eerste resultaten van de taskforce (BZK, 2026b) en de budgettaire nota's (FIN, 2026a; FIN, 2026b; FIN, 2026c) bieden echter al inzicht in de voorgenomen besteding van deze middelen. Uit de verticale toelichting van BZK (VRO) blijkt dat het kabinet onder meer inzet op de (door)ontwikkeling van de nationale grootschalige woningbouwgebieden, de programma's Landelijke Aanpak Beter Benutten en Innovatie en Opschaling Woningbouw, de verlenging van de realisatiestimulans en de woningbouwimpuls, en objectsubsidies voor de bouw van middenhuurwoningen. Deze opsomming is niet uitputtend. Daarnaast onderzoekt het kabinet in hoeverre bestaande wet- en regelgeving kan worden geschrapt, versoepeld of vereenvoudigd (BZK, 2026b). Ten slotte neemt het kabinet structurele fiscale maatregelen om de investeringscapaciteit van woningcorporaties en private verhuurders te verbeteren. Voor woningcorporaties gaat het om een uitzondering op de renteaftrekbeperking uit de *Anti Tax Avoidance Directive* (ATAD). Deze maatregel komt in plaats van de eerder voorgestelde verlaging van de vennootschapsbelasting voor woningcorporaties. Voor private verhuurders gaat het om een verlaging van de overdrachtsbelasting van 8% naar 7%.

Het kabinet continueert het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV). Het gaat om een intensivering van 135 mln euro per jaar voor de periode 2029 tot en met 2035 (FIN, 2026b). Het programma is specifiek gericht op twintig gebieden in Nederland waar de leefbaarheid en veiligheid onder druk staan. In deze gebieden wonen samen 1,3 mln mensen (Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening [VRO], 2026).

In de Nota Ruimte werkt het kabinet de ruimtelijke koers verder uit. Deze nota zal de rol van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) als huidige nationale ruimtelijke koepelnota overnemen. Dit type

instrument helpt het kabinet invulling te geven aan de ambitie om de nationale regie op ruimtelijke inrichting en ordening van de fysieke leefomgeving te versterken. Op dit moment kunnen we geen verdere inschatting maken van de beleidseffecten buiten de bestaande PBL-reflectie (PBL, 2026a).

Het kabinet trekt extra geld uit voor de verkeers- en vervoersinfrastructuur. Het gaat om een intensivering van in totaal 8,5 mld euro cumulatief tot en met 2035. Daarbovenop komen ook twee structurele intensiveringen: 300 mln euro vanaf 2030 en 500 mln euro vanaf 2036. Deze middelen zijn onder meer bestemd voor de aanleg van infrastructuur om nieuwe woningbouwlocaties te ontsluiten, voor het beheer en onderhoud van de infrastructuur, voor prioritaire infrastructuurprojecten en voor de regionale mobiliteit (FIN, 2026a; FIN, 2026b).

Beleidseffecten

De eerste maatregelen van de ministeriële taskforce leiden naar verwachting tot een lichte toename van het woningaanbod. Op dit moment bestaat er geen kwantitatieve doorrekening van het effect van het pakket aan beleidsmaatregelen op het beleidsdoel (100 dzd woningen per jaar). Het is aannemelijk dat het woningaanbod licht zal toenemen door de intensiveringen die gericht zijn op het versnellen van de woningbouw en het ontsluiten van de woningbouwlocaties. Ook de verbetering van de investeringscapaciteit voor woningcorporaties heeft naar verwachting een opwaarts effect op het woningaanbod. De Landelijke Aanpak Beter Benutten is verder een kansrijke maatregel om op korte termijn tot een betere benutting van bestaande gebouwen en woningen te komen (PBL, 2025). Tot slot kan de focus op 100 dzd woningen per jaar ook risico's met zich meebrengen. Zo gaf het PBL in de *Reflectie Ontwerp-Nota Ruimte* (2026a) aan dat afruilen nog niet helder inzichtelijk worden gemaakt. Het gaat bijvoorbeeld over de relatie tussen de locaties van te realiseren woningen en het waarborgen van het richtinggevend principe 'water en bodem sturend' bij beleidskeuzes. BZK werkt op dit moment aan de definitieve Nota Ruimte.

De eerste ontwikkelingen in de NPLV-gebieden zijn gunstig. Uit de voortgangsevaluatie van het NPLV blijkt dat de leefbaarheid in de NPLV-gebieden tussen 2018 en 2024 sterker is verbeterd dan gemiddeld in Nederland. Het aandeel woningen in een gebied met een 'zwakke' of 'lage' leefbaarheid is sterk afgenomen: van 60% naar 55% (Rijksoverheid, 2025d). Tegelijkertijd moet worden benadrukt dat het NPLV een langjarige aanpak kent, vanwege het structurele karakter van de problematiek. De belangrijkste resultaten van het programma worden daarom pas op een termijn van tien tot vijftien jaar verwacht (PBL, 2024). Voor zover ons bekend, is er op dit moment nog geen analyse van de causale effecten van het NPLV op de leefbaarheid beschikbaar.

Het kabinet moet afwegen welke onderhoudsopgaven aan de infrastructuur als eerste worden aangepakt. De Algemene Rekenkamer (2026b) concludeert dat RWS en ProRail de afgelopen jaren meer budget vroegen voor de instandhouding van de infrastructuur dan het kabinet beschikbaar stelde. Ook stelt zij dat het kabinet zonder extra beleid scherpe keuzes moet maken in de prioritering van het onderhoud van infrastructuurprojecten. De extra investeringen dragen op termijn bij aan de opgave. De mate waarin is onduidelijk vanwege onder meer de toegenomen kosten (IenW, 2025).

Tekstkader defensie

We bespreken het thema defensie in een apart tekstkader omdat het veel raakvlakken heeft met de thema's van brede welvaart. Zo vraagt Defensie bijvoorbeeld om meer ruimte om te oefenen (ruimtelijke kwaliteit), vaak ook in de natuur (natuurlijk kapitaal), en wil Defensie tijdens en na de kabinetsperiode meer mensen aannemen (arbeidsmarkt).

Maatschappelijke ontwikkelingen

De afgelopen jaren zijn de geopolitieke spanningen opgelopen, zijn de defensie-uitgaven van NAVO-lidstaten gestegen en is de maatschappelijke opvatting over defensie verschoven. Na een stabiele periode zijn de geopolitieke spanningen sinds de oorlogen in onder andere Oekraïne (2022), Gaza (2023), Soedan (2023) en Iran (2026) sterk toegenomen (Caldara & Iacoviello, 2026). In dezelfde periode hebben veel NAVO-lidstaten hun defensie-uitgaven verhoogd. Dit geldt ook voor Nederland. Tussen 2022 en 2025 stegen de Nederlandse uitgaven van 1,4% bbp (conform de berekenwijze van de NAVO) naar 2,5% (NAVO, 2025). Over een langere periode vond er ook een verschuiving plaats in de maatschappelijke opvattingen over defensie-uitgaven. In de jaren tien vond een meerderheid van de Nederlanders dat op defensie en internationale missies bezuinigd kon worden. In april 2025 neigt een duidelijke meerderheid (62%) naar meer overheidsuitgaven aan defensie (SCP, 2025b).

Beleidsdoelen

Het doel is om de defensie-uitgaven te laten groeien naar 3,5% bbp in 2035 om de NAVO-norm te halen. Het kabinet wil deze norm wettelijk verankeren (D66, VVD & CDA, 2026). Een tweede doel is om 1,5% bbp in 2035 te besteden aan bredere uitgaven, zoals de bescherming van de kritieke infrastructuur en het vergroten van de weerbaarheid van de samenleving in het geval van een ernstige verstoring of conflict. Hiervoor zijn geen aanvullende middelen gereserveerd; de invulling wordt binnen de huidige begroting gezocht (Rijksoverheid, 2026b, 2026c). Als derde doel wil het kabinet “bouwen aan een schaalbare krijgsmacht van minimaal 122.000 mensen” (D66, VVD & CDA, 2026).

Beleidsmaatregelen

Het kabinet heeft afgesproken om de uitgaven aan defensie te verhogen tot 2,8% bbp in 2030 en 3,5% bbp vanaf 2035. Het kabinet geeft aan het aantal deelnemers aan het dienjaar fors te willen verhogen en introduceert als eerste stap een verplichte enquête onder jongeren (D66, VVD & CDA, 2026). Ook beoogt het kabinet om de Wet op de defensiegereedheid in te voeren. Deze wet moet Defensie meer ruimte geven om onder realistische omstandigheden te oefenen, bijvoorbeeld door 's nachts schietoefeningen te houden, loopgraven aan te leggen en met drones te trainen. De wet maakt het ook mogelijk om voor bepaalde activiteiten af te wijken van de Omgevingswet (Defensie, 2025a).

Beleidseffecten

Het beoogde effect van de maatregelen is het vergroten van de veiligheid en weerbaarheid van Nederland. Door meer mensen aan te nemen en structureel geld en ruimte beschikbaar te stellen,

kan het beleid bijdragen aan onder meer het vergroten van de militaire afschrikkingskracht van Nederland, het versterken van zowel de nationale als internationale defensie-industrie, en het verstevigen van het NAVO-bondgenootschap. Hiermee kan het beleid bijdragen aan het vergroten van de Nederlandse veiligheid en weerbaarheid. De mate waarin dit gebeurt, is echter afhankelijk van de precieze beleidsinvulling, de doelmatigheid van de bestedingen en internationale ontwikkelingen.

Beperkt openbaar zicht in de investeringen van Defensie bemoeilijkt het inschatten van beleidseffecten. Defensie geeft aan dat de beoogde investeringen zijn verdeeld over drie thema's: versterking van de krijgsmacht (79,7%), mensen (4,7%) en randvoorwaarden (15,6%). Defensie geeft geen uitsplitsing per jaar of per defensieonderdeel. Dit vanwege "de vertrouwelijkheid en omdat een en ander nog nader uitgewerkt moet worden" (Defensie, 2026a). Hiermee geeft Defensie weinig handvatten voor het inventariseren van beleidseffecten.

Om de NAVO-norm te behalen, moeten de defensie-uitgaven sterk toenemen. Daarmee bestaat er risico op onderuitputting. Met betrekking tot het groeien naar 3,5% bbp verwacht het CPB enige (1,4 mld euro) vorm van onderuitputting (onder meer gezien de lange levertijden van materiaal) in 2030. Maar vanaf 2035 is de verwachting dat er structureel 19,3 mld euro per jaar extra besteed zal worden (CPB & PBL, 2026). Ook de Algemene Rekenkamer (2026c) benoemt dit risico: "Het vereist – in een zeer lastige internationale markt – veel extra geld en inzet om het niveau van defensie-uitgaven van Nederland te verhogen tot 3,5% van het bbp". Uit een eerste inventarisatie voor de 1,5%-norm blijkt dat Nederland op dit moment al 1,4% conform Nederlandse berekenwijze uitgeeft (Rijksoverheid, 2026b). Hier is dat risico er dus niet.

Een snelle groei van de uitgaven kan zorgen voor ondoelmatigheid. In het Rijksjaarverslag 2025 van Defensie wordt aangegeven dat door "de grote nadruk op snelheid en de urgentie om de gereedstelling te verbeteren" de "doelmatigheid in het gedrang kan komen". Daarbij wordt aangegeven dat er "een snel toenemende vraag naar defensieproducten bestaat" en dat het "aanbod van defensieproducten beperkt is". Dit kan leiden tot prijsopdrijvende effecten, waarin mogelijk hogere winsten dan voorheen gemaakt kunnen worden door leveranciers (Defensie, 2026b).

Voor een schaalbare krijgsmacht van 122 dzd mensen zal Defensie mensen moeten werven in een krappe arbeidsmarkt. Het kabinet noemt een tussendoel van 102 dzd mensen in 2030. In 2026 telt de krijgsmacht 85 dzd mensen (Defensie, 2026a). Dat betekent dat er tot 2030 zo'n 17 dzd en daarna nog eens 20 dzd extra mensen nodig zijn. Defensie zal deze mensen in een krappe arbeidsmarkt moeten werven. Dit heeft ook gevolgen voor andere sectoren (zie hoofdstuk 3).

Defensie vraagt om meer ruimte voor training, huisvesting en opslag van voorraden. Door de groei van Defensie en de Wodg nemen de militaire activiteiten in areaal en intensiteit toe op meerdere locaties in Nederland. Eind 2025 heeft het vorige kabinet meerdere locaties en gebieden voor de benodigde ruimtelijke uitbreiding van defensie aangewezen (zie het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, NPRD). Voor negen aanvullende locaties is de keuze nog niet definitief. De locaties zijn verspreid over heel Nederland, zowel in de lucht, op het land als op het water (Defensie, 2025b). Dit heeft gevolgen voor andere vormen van ruimtegebruik (zie hoofdstuk 3).

2.5. Economisch kapitaal

Maatschappelijke ontwikkelingen

De fysieke en kennisinvesteringen ontwikkelen zich al jaren gematigd. Volgens verschillende definities van (fysieke) investeringen zit Nederland net boven of onder het Europese gemiddelde (Europese Commissie, 2026). De gezamenlijke publieke en private investeringen in onderzoek en ontwikkeling, ofwel de investeringen in kennis, nemen licht toe van 2,1% bbp in 2018 naar 2,4% bbp in 2024 (CBS, 2026g).

De economische groei is de afgelopen jaren met gemiddeld 2% redelijk geweest waarbij er sprake is van een afvlakking door een lage groei van de arbeidsproductiviteit. De economie groeide de afgelopen jaren zeer wisselend, met positieve en negatieve uitschieters. De gemiddelde economische groei van de periode 2015-2024 is met ongeveer 2% per jaar slechts licht lager dan de gemiddelde economische groei van de periode 1985-2014. De economische groei vlakt af in vergelijking met voorgaande decennia en de raming voorziet in een relatief lage groei van ruim 1% per jaar voor de komende jaren. Deze lagere groei is een gevolg van een lagere groei van de werkgelegenheid en de arbeidsproductiviteit (CPB, 2024; 2026c).

De overheidsschuld is laag, maar gaat na de kabinetsperiode zonder aanvullend beleid oplopen. De overheidsschuld is met 42,6% in 2025 net zo laag als voor de financiële crisis (met 42,8% in 2007) en voor de economische crisis van de jaren tachtig (40% in 1978). Dergelijke niveaus zijn historisch laag. Wel loopt de overheidsschuld bij ongewijzigd beleid naar verwachting op naar meer dan 100% in 2060, mede door toenemende zorguitgaven en een hogere lange rente (CPB & PBL, 2026).

Beleidsdoelen

Het kabinet onderschrijft Europese normen en doelen voor onderzoek en innovatie en de Europese begrotingsregels. De Europese doelstelling voor publieke en private uitgaven aan onderzoek en innovatie is 3% bbp (Lissabon-doelstelling). Volgens het kabinet dient de Europese norm voor onderzoek en innovatie voor het grootste deel gerealiseerd te worden door het bedrijfsleven, maar het noemt daarbij geen norm. Het vorige kabinet heeft wel een norm van 2% voor het bedrijfsleven genoemd (Tweede Kamer, 2025). Daarnaast onderschrijft het kabinet het belang van investeringen in infrastructuur en digitalisering, maar stelt daarbij geen doelen. Het kabinet onderschrijft ook de Europese normen voor de overheidsschuld (maximaal 60% bbp) en het begrotingstekort (maximaal 3% bbp waarbij tijdelijke uitzonderingen mogelijk zijn voor hogere defensie-uitgaven).

Daarnaast stelt het kabinet een concreet doel voor het resultaat van economisch kapitaal, namelijk een structurele economische groei per jaar van 1,5%. Ook stelde het kabinet als doel om 500 regels voor bedrijven voor de zomer van 2026 te schrappen of vereenvoudigen. Daarbij is van belang op te merken dat regels een doel hebben en dat schrappen of vereenvoudigen ten koste kan gaan van andere thema's van brede welvaart. De doelstelling voor de zomer 2026 is overigens niet gehaald en er worden nieuwe doelstellingen bepaald (Rijksoverheid, 2026d).

Het kabinet heeft de ambitie om risicovolle strategische afhankelijkheden af te bouwen. Strategische autonomie wordt bij thema's genoemd zoals veiligheid, inlichtingen, defensie, grondstoffen, technologie en (digitale en energie-)infrastructuur. Alleen voor defensie worden concrete doelen genoemd.

Beleidsmaatregelen

Het kabinet investeert in economisch kapitaal door de uitgaven aan onderzoek en innovatie en aan infrastructuur te verhogen. De investeringen in onderwijs (menselijk kapitaal) bespreken we in deze reflectie onder het thema onderwijs en opleiding. Het kabinet intensificeert structureel ruim 400 mln euro in onderzoek, via het Fonds Onderzoek en Wetenschap (FIN, 2026b). Volgens het coalitieakkoord wil het kabinet met beleid randvoorwaarden voor innovatie creëren en wil het vaker als *launching customer* voor innovatieve technologieën optreden, maar het maakt daarvoor geen extra budget beschikbaar. Het kabinet intensificeert uitgaven aan infrastructuur met in totaal 8,5 mld euro cumulatief tot en met 2035. Daarbovenop komt een intensivering van 300 mln euro vanaf 2030 en een verdere intensivering van 500 mln euro vanaf 2036 (FIN, 2026b; CPB & PBL, 2026), zie paragraaf 2.4.

Daarnaast zet het kabinet een nationale investeringsinstelling (NNI) op. Het kabinet stelt hiervoor een eenmalige kapitaalstorting van 3,3 mld euro beschikbaar. Het NNI is bedoeld voor projecten met marktconforme rendementseisen waarvoor vaak geen private financiering beschikbaar is.

In het coalitieakkoord wordt strategische autonomie voor vele thema's genoemd. Concrete maatregelen zijn er slechts voor enkele thema's, zoals defensie. Ook wordt er 500 mln euro tot en met 2035 begroot voor het verlagen van de elektriciteitsprijs voor de (basis)industrie met strategische autonomie als argument.

Beleidseffecten

De investeringen van het kabinet dragen bij aan de doelen voor economisch kapitaal, maar of de doelen gehaald worden is zeer onzeker. De intensivering van structureel 400 mln euro in onderzoek zorgt ervoor dat het Europese doel van 3% investeringen in innovatie en onderzoek slechts beperkt dichterbij komt. Om het doel te halen zullen aanvullende investeringen vanuit het bedrijfsleven nodig zijn. De extra investeringen in infrastructuur dragen bij aan de ontwikkeling van het economisch kapitaal, maar de mate waarin is onduidelijk vanwege de toegenomen kosten van onderhoud (Algemene Rekenkamer, 2025; RWS & ProRail, 2026).

De maatregelen van het kabinet hebben een positief effect op de structurele economische groei, maar of het gestelde doel van 1,5% gehaald kan worden is zeer onzeker. De opbrengst van de investeringen is inherent onzeker, hierbij zijn naast de fysieke en kennisinvesteringen bijvoorbeeld ook de investeringen in onderwijs en opleiding van belang. Het streven naar strategische autonomie kan botsen met het doel van een hogere structurele economische groei. Beleid om strategische afhankelijkheden af te bouwen door de eigen productiecapaciteit te beschermen kan bedrijvendynamiek en daarmee productiviteitsgroei hinderen. Versterking van de bedrijvendynamiek kan helpen de spanning tussen de beleidsdoelen te verminderen (CPB, 2026g).

Het kabinetsbeleid leidt op de langere termijn tot een hogere overheidsschuld en daarmee worden de financiële lasten in grotere mate doorgeschoven naar toekomstige generaties. Volgens de doorrekening van het coalitieakkoord ligt de overheidsschuld in 2060 19% bbp hoger dan in het basispad. Daarmee komt deze schuld uit op 137% bbp in 2060 (CPB & PBL, 2026). Dat is ruim boven de Europese norm van 60%. Sinds het coalitieakkoord zijn enkele ombuigingen vervallen en wordt voor enkele ombuigingen naar een andere invulling gezocht. Het is bovendien nog niet duidelijk hoe het schrappen van de ombuiging op de AOW vanaf 2031 zal worden opgevangen. Daarmee blijft er in 2060 sprake van een overheidsschuld in die orde van grootte. Vooral de defensie-uitgaven lopen op tot en met 2035, zie het tekstkader over defensie, en in de jaren 2031-2040 worden grote uitgaven gedaan aan woningbouw, klimaat en stikstof (CPB & PBL, 2026).

2.6. Natuurlijk kapitaal

Maatschappelijke ontwikkelingen

Het klimaat verandert en dat heeft grote gevolgen voor mens en natuur. Sinds het begin van de twintigste eeuw is de gemiddelde jaartemperatuur in Nederland met 2,5°C gestegen (CLO, 2026a). De gevolgen hiervan zijn steeds merkbaarder. De belangrijkste oorzaak voor de opwarming is de uitstoot van broeikasgassen door de mens. Hoewel Nederland steeds minder uitstoot (in 2024 lag de uitstoot 36% onder het niveau van 1990), zien we dat de daling afvlakt (PBL et al., 2025c). Ook de vooruitzichten zijn niet gunstig. Investerings als aandeel van het bbp in hernieuwbare energie en energie-efficiëntie zijn sinds het begin van de meting in 2018 niet zo laag geweest (CBS, 2026a), de ervaren urgentie en het ervaren belang van klimaataanpak zijn de afgelopen vijf jaar licht gedaald (SCP, 2026e) en Nederland ligt niet op koers om de klimaatdoelen te halen (PBL et al., 2026a).

De totale druk op ons natuurlijk kapitaal blijft onverminderd hoog. De natuur levert talloze producten en diensten die bijdragen aan het welzijn en de welvaart van de mens, zoals schone lucht en koolstofopslag. Daarmee vormt natuur een waardevol kapitaal. Overkoepelend laat een veelheid aan indicatoren zien dat de druk op ons natuurlijk kapitaal al jarenlang erg hoog is (CBS, 2026a). Dat betekent niet dat het met alle aspecten van de natuur even slecht gaat. Hoewel de biodiversiteit op land al dertig jaar daalt, stijgt deze al dertig jaar in zoetwater en moeras (CLO, 2026b). En hoewel de staat van instandhouding van 88% van de habitattypen onder de Habitatrictlijn (zeer) ongunstig is (CLO, 2026c), nemen in het bos de populaties van kenmerkende soorten juist toe (CLO, 2026d). Met onze waterkwaliteit is het niet goed gesteld: de meeste waterlichamen (meren, sloten, rivieren) voldoen niet aan de gewenste waterkwaliteit volgens de Kaderrichtlijn Water (CLO, 2026e).

In grote delen van Nederland is sprake van een te hoge stikstofbelasting. Dit is een bedreiging voor de natuur en de biodiversiteit. De stikstofbelasting op de Nederlandse Natura 2000-gebieden wordt voor bijna de helft veroorzaakt door de Nederlandse landbouw, en in mindere mate door verkeer en vervoer en de industrie. Ongeveer een derde komt uit buitenlandse bronnen. Het aandeel stikstofgevoelige natuur dat voldoet aan de wettelijke norm is gestegen van 21% in 2005 naar 30% in 2023. Nederland ligt daarmee niet op koers om de vigerende stikstofdoelen (de KDW) te halen (PBL et al., 2026b).

Beleidsdoelen

Het kabinet houdt vast aan de klimaatdoelen. Het gaat daarbij om een CO₂-emissiereductie van 55% in 2030 ten opzichte van 1990 en klimaatneutraliteit in 2050 (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat [EZK], 2026). Voor Nederland is er geen tussendoel voor 2040 in de wet vastgelegd. Op Europees niveau is dat er wel: in 2040 moet de uitstoot netto 90% zijn afgenomen ten opzichte van 1990 (Europees Parlement, 2026). Daarnaast zijn er Europese doelen op het gebied van onder andere hernieuwbare energie (39% van het totale bruto-eindverbruik in 2030) en finaal energieverbruik (maximaal 1.609 petajoule in 2030).

Het kabinet zet bij de herziening van de Kaderrichtlijn Water in op 'simplificatie'. Op Europees niveau zijn er diverse verplichtende richtlijnen van kracht, zoals de Vogel- en Habitatrictlijn (VHR), de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM). Daarnaast zijn er verordeningen,

zoals de Natuurherstelverordening (NHV). Veel Nederlandse natuurdoelen zijn beleidsvertalingen van dit Europese beleid. De Omgevingswet speelt daarbij een belangrijke rol. In deze wet is bijvoorbeeld de implementatie van de KRW en de VHR vastgelegd. Het kabinet zet bij de herziening van de KRW in op 'simplificatie'. Het uitgangspunt hierbij is dat versimpeling niet mag leiden tot verslechtering van de waterkwaliteit en vermoedelijk ook niet tot substantiële verzwaring van de eisen (Tweede Kamer, 2026).

Het kabinet wil de stikstofdoelen uit de Omgevingswet 'vervangen'. De Omgevingswet stelt dat een groeiend deel van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde (KDW) moet komen: in 2025 ten minste 40%, in 2030 ten minste 50% en in 2035 ten minste 74%. Het kabinet beoogt de KDW zo snel mogelijk te vervangen door "een juridisch houdbaar alternatief" en wil sectorale emissiedoelen instellen. Het stelt een reductie voor van 42 tot 46% van de ammoniakemissie in de landbouw in 2035 ten opzichte van 2019, 50% ammoniakreductie in de industrie en 50% reductie van stikstofoxiden uit mobiliteit. Deze doelen zijn minder vergaand dan de depositiedoelen uit de Omgevingswet (PBL et al., 2025b).

Beleidsmaatregelen

Het kabinet neemt maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen verder te verminderen, en het aandeel hernieuwbare energie te laten stijgen. Tot en met 2055 wordt er cumulatief 60,2 mld euro geïntensiveerd in het uitbreiden van de capaciteit van wind op zee, met behulp van tweerichtingscontracten (CPB & PBL, 2026).³ Ook wordt de Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE++) verlengd tot en met 2032, met een jaarlijks openstellingsbudget van 8 mld euro. Daarmee investeert het kabinet over de jaren 2026-2035 naar verwachting cumulatief 24,8 mld euro in de SDE++ (FIN, 2026b). Aanvullend is er beleid gericht op de elektrificatie van de industrie en de aanpak van netcongestie. Daarnaast stelt het kabinet cumulatief 1,3 mld euro beschikbaar om het volloopprijs voor het koolstofafvang en -opslag (CCS)-project Aramis af te dekken. Hiermee draagt het Rijk een deel van het financiële risico als de benuttingsgraad van Aramis in de aanloopfase achterblijft bij de verwachtingen. Vanaf 2030 wordt de belastingvermindering in de energiebelasting toegespitst op huishoudens. Dit levert structureel 371 mln euro op (FIN, 2026b). Vervolgens wordt het klimaatbeleid voor medeoverheden gecontinueerd (CDOKE). Voor hen is er tussen 2031 en 2040 jaarlijks 800 mln euro begroot (FIN, 2026a). Deze maatregelen zijn vooral gericht op het vergroten van het aandeel hernieuwbare energie en klimaatmitigatie (het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen). Er is ook beleid dat de andere kant op gaat: zo wordt de accijnskorting op diesel in 2027 verlengd en wordt de accijnskorting op diesel en benzine in 2028 deels verlengd/langzamer afgebouwd.

Het kabinet heeft plannen om de stikstofuitstoot te verminderen en de natuur te herstellen. Voor landbouw, natuur en stikstof stelt het kabinet tot en met 2035 een bedrag van cumulatief 20 mld euro beschikbaar (CPB & PBL, 2026). Het pakket beoogt: 1) natuurherstel, 2) de stikstofuitstoot te verlagen, en 3) het verlenen van vergunningen te vergemakkelijken (PBL, 2026b). Het pakket aan maatregelen is breed:

³ Tweerichtingscontracten zijn contracten tussen een energieproducent en de overheid. Beide partijen spreken een vaste prijs af voor opgewekte duurzame energie. Wanneer de marktprijs lager is dan deze afgesproken prijs, betaalt de overheid het verschil aan de producent. Is de marktprijs hoger, dan betaalt de producent het verschil aan de overheid.

van afrekenbare ammoniakdoelen waar elke veehouder aan moet voldoen en een maximaal aantal dieren per hectare, tot stikstofarme zones rondom natuurgebieden en van hulp bij het stoppen of verplaatsen van het bedrijf tot hulp bij het omschakelen naar biologische landbouw. Als het nationale emissiedoel in 2035 niet wordt gehaald, dan volgt voor veehouders een 'generieke korting' op hun productierechten.

Het kabinet werkt aan een definitief Natuurplan. In september 2027 moet Nederland in het kader van de NHV een Natuurplan inleveren bij de Europese Commissie. Hiertoe is door het ministerie van LNV een Ontwerp-Natuurplan (ONP) opgesteld. Het PBL concludeert dat in het ONP een erg algemene inschatting is gemaakt van de resterende opgave na uitvoering van het huidige beleid. Het ONP bevat geen concrete beslissingen of voorkeuren voor de institutionele vormgeving, beleidsinstrumenten en sturingsfilosofie om additionele plannen voor de diverse NHV-artikelen uit te voeren (PBL & WUR, 2026). Deze beleidskeuzes volgen pas in 2027. Hierom zijn in deze reflectie geen beleidseffecten ingeschat.

Beleidseffecten

Nederland ligt niet op koers om de klimaatdoelen te halen. Het is heel erg onwaarschijnlijk dat Nederland het nationale klimaatdoel voor 2030 haalt, er is een grote kloof tussen ambitie en beleid richting 2040 en klimaatneutraliteit in 2050 wordt een hele grote opgave (PBL et al., 2026a). Wanneer we kijken naar de hierboven genoemde maatregelen zien we dat wind op zee veruit de belangrijkste bijdrage levert voor de stijging in het aandeel hernieuwbare energie. Een groot deel van het SDE++-budget zal naar koolstofafvang en -opslag (CCS) gaan. CCS zorgt wel voor emissiereductie, maar draagt niet bij aan het aandeel hernieuwbare energie. Het afdekken van het volloopriscio van Aramis draagt bij aan het borgen van de doorgang van het CCS-project, wat positief is voor de klimaattransitie. De toespitsing binnen de energiebelasting maakt het mogelijk om eventuele toekomstige compensatie voor oplopende energiekosten uitsluitend aan huishoudens te geven. Met de Wet collectieve warmte (Wcw) krijgen gemeenten extra mogelijkheden om hun regierol in de verduurzaming van de gebouwde omgeving op te pakken. Verdere vertragingen in de aanleg van de infrastructuur (zoals verzwaring van het elektriciteitsnet) worden genoemd als serieus risico voor de energietransitie. Om het klimaatdoel voor 2050 te kunnen halen, moet de benodigde energie-infrastructuur tijdig beschikbaar zijn. In 2027 worden er, ten slotte, door de lagere benzinekosten naar verwachting meer kilometers gereden dan zonder aanvullend beleid, maar richting 2030 zal de maatregel een gering effect hebben op de uitstoot van broeikasgassen (PBL et al., 2026a).

Het maatregelenpakket voor landbouw, natuur en stikstof heeft positieve effecten op het thema natuurlijk kapitaal. Het PBL concludeerde in 2026 dat met het maatregelenpakket een belangrijke stap naar natuurherstel kan worden gezet (PBL, 2026b). Ook komen de nieuwe stikstofdoelen voor de landbouw en de industrie mogelijk binnen bereik. Voor mobiliteit was dit doel al in het basispad binnen bereik. Het pakket zal er naar verwachting niet toe leiden dat Nederland geheel van het 'stikstofslot' af zal gaan, maar kan voor sommige gebieden wel degelijk een verschil maken voor de vergunningverlening voor andere activiteiten. De uitvoering van het pakket vraagt veel aanpassingsvermogen. Zo hebben de maatregelen grote (economische) consequenties voor boeren, zijn de effecten afhankelijk van het slagen van fundamentele beleidshervormingen en vraagt het realiseren van effecten van zonering om duidelijke kaders en langjarige uitvoeringskracht.

2.7. Sociaal kapitaal

Maatschappelijke ontwikkelingen

De sociale samenhang in Nederland is redelijk stabiel, met grote verschillen tussen groepen mensen in sociaal vertrouwen. In het algemeen is het sociaal vertrouwen (een indicator voor horizontale binding) in Nederland hoog: de laatste jaren vindt een redelijk stabiel aandeel van de Nederlanders (rond de 60%) dat andere mensen in het algemeen te vertrouwen zijn (de jaren ervoor lag het tussen de 65% en 70%; SCP, 2026f). Wel zijn er grote verschillen in sociaal vertrouwen tussen groepen: mensen met een hbo- of wo-opleiding en een hoger inkomen hebben meer vertrouwen in andere mensen dan mensen met een andere opleiding of een lager inkomen (SCP, 2026c). Scenariostudies richting 2050 laten zien dat wanneer er in de toekomst meer ouderen zijn, meer mensen met een hbo- of wo-opleiding en meer mensen met een migratieachtergrond, dit nauwelijks leidt tot veranderingen in de sociale samenhang (SCP, 2024b).

Uiteenlopende opvattingen over maatschappelijke vraagstukken zetten de sociale samenhang onder druk en de ervaren discriminatie is relatief hoog. Er is onder Nederlanders bijvoorbeeld verdeeldheid over de aandacht die het klimaat in het beleid krijgt ten opzichte van andere maatschappelijke problemen (SCP, 2026e). Ook worden ongelijkheden op de woningmarkt ervaren, tussen ‘insiders’ en ‘outsiders’ (zie paragraaf 2.4). Een ander vraagstuk waar verdeeldheid over is, is het toelaten van migranten. Het thema migratie is in het politieke en maatschappelijke debat verweven geraakt met het thema van sociale cohesie (SCP, 2025c). Asiel en migratie staat al enkele jaren in de top-5 van meest genoemde maatschappelijke problemen (38% van de Nederlanders noemt dit; SCP, 2026f), evenals bijvoorbeeld het woningtekort en meer algemeen “de manier van samenleven” (respectievelijk 36% en 35% maakt zich hier zorgen over). Verschillende groepen hebben te maken met discriminatie, bijvoorbeeld naar leeftijd, geslacht of herkomst. Discriminatie beperkt zich niet tot één terrein, maar kan stapelen over verschillende levensdomeinen, zoals wonen, werk en onderwijs (Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, 2026). In vergelijking met andere Europese landen is de ervaren discriminatie relatief hoog in Nederland (SCP, 2026c).

Het vertrouwen in de politiek schommelt, en bevindt zich de laatste jaren op een laag niveau. De meest recente cijfers laten zien dat 58% de politiek een voldoende geeft en dat 67% tevreden is met de democratie (indicatoren voor verticale binding). Er is steun voor de democratie, maar daarachter is er verdeeldheid over wat het abstracte begrip precies betekent en waar de grenzen van democratische waarden liggen (SCP, 2024c). Er zijn grote verschillen naar opleiding in het vertrouwen dat Nederlanders hebben in de regering en de democratie: mensen met een hbo- en wo-opleiding hebben meer vertrouwen in de politiek. Niet over de hele linie is er een laag vertrouwen in instituties: 76% van de Nederlanders heeft vertrouwen in de rechtspraak en 71% in zowel vakbonden als het nieuws op tv. De vertrouwenscijfers van niet-politieke instituties laten geen dalende trend zien (SCP, 2026f). Ook zijn twee op de drie mensen positief over het contact met de overheid in bredere zin (inclusief uitvoerende organisaties; SCP, 2026g).

Beleidsdoelen

De ambitie van het kabinet, “een overheid die eenvoudig en betrouwbaar is” (D66, VVD & CDA, 2026), vraagt concreetheid. Als een belangrijke bouwsteen benoemt het kabinet dat het vertrouwen hersteld kan worden door te laten zien dat “de overheid wél kan leveren”. De ambitie sluit aan bij een veelgehoord

argument van burgers die geen vertrouwen hebben in de politiek en vinden dat de grote problemen in de samenleving niet worden opgelost (SCP, 2025d).

Het kabinet streeft naar een “sterke democratie”. Het kabinet wil de democratie niet alleen beschermen tegen dreigingen van buitenaf, maar ook “weerbaarder en levendiger” maken (D66, VVD & CDA, 2026). Deze ambitie is niet verder uitgewerkt in concrete doelen.

Het kabinet heeft vooral impliciete aandacht voor sociale samenhang. In het coalitieakkoord spreekt het kabinet over “een sociale traditie van gemeenschapszin”, “verenigingen die cruciaal zijn voor ontmoeting en betrokkenheid”, en “respect voor elkaars verschillen en achtergrond” (D66, VVD & CDA, 2026). Ook wijdt het kabinet woorden aan het tegengaan van discriminatie, maar verder is er geen expliciete aandacht voor sociale samenhang of cohesie. Wel spreekt het kabinet in het kader van een weerbare samenleving over “sterke lokale gemeenschappen” waar mensen naar elkaar omzien. Zoals gezegd is het thema migratie verweven geraakt met sociale cohesie, onder andere doordat de etnische samenstelling van de bevolking in wijken en buurten verandert (onderzoek laat overigens zien dat dit verband zeker niet eenduidig positief of negatief is; SCP, 2025c). Ten aanzien van asielmigratie wil het kabinet “meer controle en een verminderde instroom” en “fatsoenlijke opvang en sneller meedoen”. Geen van deze ambities is uitgewerkt in concrete doelen.

Beleidsmaatregelen

Het kabinet neemt maatregelen op de belangrijkste terreinen waar burgers zorgen over hebben, gericht op een “transparante overheid met een menselijk gezicht”. Burgers maken zich hoofdzakelijk zorgen over migratie, wonen, politiek en bestuur en inkomen (SCP, 2026f). Het kabinet neemt maatregelen op elk van deze terreinen: verminderen van de asielmigratie, aanpakken van het woningtekort, tegengaan van armoede en werken aan een “slagvaardige overheid”. Het kabinet wil het “recht op vergissen” en het “recht op begrijpelijke taal” verankeren (D66, VVD & CDA, 2026). Ook wordt gestreefd naar een “jaarlijkse Vereenvoudigingswet” waarbij regels geschrapt en vereenvoudigd worden.

Een aantal maatregelen is gericht op versterking van het rechtsstatelijk bewustzijn. Het kabinet trekt geld uit voor het rechtsstatelijk bewustzijn in het kader van het versterken van de democratische rechtsstaat (structureel 5 mln vanaf 2027 en 5 mln incidenteel in 2027, 2030 en 2031), via het burgerschapsonderwijs (ProDemos), het institutionaliseren van burgerberaden en een pilot voor de aanpak van desinformatie (FIN, 2026b).

Het kabinet trekt extra geld uit om de sociale samenhang te bevorderen en neemt maatregelen op het gebied van asielmigratie. Het kabinet trekt de komende jaren extra geld uit voor een Gemeenschapsfonds (cumulatief 200 mln euro) en het versterken van wijken en buurten (cumulatief 120 mln euro, FIN, 2026b). Met het Gemeenschapsfonds wil het kabinet bijvoorbeeld buurthuizen en verenigingsgebouwen steunen om zo de “samenredzaamheid” en sociale structuren in dorpen en stadswijken te versterken (BZK, 2026c). Ook worden middelen uitgetrokken om het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid te continueren (zie verder paragraaf 2.4). Ten aanzien van asielmigratie zijn inmiddels zowel het tweestatusstelsel als het Europees asiel- en migratiepact van kracht geworden, die erop gericht zijn om het

aantal asielzoekers dat naar Nederland komt in te perken. Daarnaast wordt extra geld uitgetrokken voor reguliere en flexibele opvangplekken (jaarlijks aflopend budget; FIN, 2026a).

Beleideffecten

Of de maatregelen het vertrouwen vergroten is onder meer afhankelijk van de mate van probleemoplossing. Als de maatregelen substantieel bijdragen aan het oplossen van de problemen, kan dat bijdragen aan hoger politiek vertrouwen. Zo niet, dan zal het vertrouwen eerder (verder) dalen. Vertrouwen is verbonden met betrouwbaarheid: niet alleen beloven, maar ook waarmaken (SCP, 2024d; 2026b). Eerder merkten we al op dat het schrappen van regels ten koste kan gaan van andere thema's van brede welvaart, afhankelijk van hun doel en (resterende) effectiviteit. Belangrijk voor een betere verhouding tussen overheid en burgers is daarnaast dat inzichtelijk is welke belangen tegen elkaar worden afgewogen en welke keuzes worden gemaakt. Door de vele maatschappelijke problemen en bijbehorende ambities, kan er een spanningsveld ontstaan tussen enerzijds het oplossen van de problemen, en anderzijds de doelstelling om tot een kleiner overheidsapparaat te komen (met name omdat het kabinet niet aangeeft wáár de overheid kleiner kan). Daarnaast leidt de vorm van een minderheidskabinet bij veel mensen tot zorgen over de daadkracht (SCP, 2026f).

Vergroten van het rechtsstatelijk bewustzijn heeft meer nodig dan de voorgestelde maatregelen. De maatregelen om het democratisch bewustzijn te vergroten kunnen bijdragen aan een beter functionerende democratie. Dat is echter niet zeker omdat het budget zeer beperkt van omvang is, het succes van burgerfora en -beraden afhankelijk is van de opzet (SCP, 2023a), burgerschapsonderwijs alleen schoolgaande burgers kan beïnvloeden, en bewustzijn niet alleen in de onderwijsomgeving ontstaat (SCP, 2026b).

Er wordt weinig geld uitgetrokken om de sociale samenhang te bevorderen, wat het effect waarschijnlijk beperkt maakt. Voor de fondsen die het kabinet instelt om de sociale samenhang te bevorderen worden relatief beperkte budgetten uitgetrokken. Hierdoor is het effect op sociale cohesie vermoedelijk klein. Hoewel in het debat vaak een (negatieve) relatie wordt gelegd tussen migratie en sociale samenhang, is dat effect, zoals gezegd, niet eenduidig (bovendien blijken verschillen in opleidingsniveau belangrijker dan verschillen in etnische herkomst; SCP, 2025c). Of de asielmaatregelen gaan leiden tot een afname van asielmigratie is ongewis. Doorstroming in de opvang blijft een aandachtspunt; of de door het kabinet uitgetrokken middelen voor reguliere en flexibele opvangplekken afdoende zijn zal moeten blijken. De krapte op de woningmarkt en het ontbreken van een brede uitvoering van de Spreidingswet zijn belangrijke factoren die uitstroom uit de opvang belemmeren. Ook duren asielprocedures veelal nog (veel) langer dan de officiële maximumtermijnen, wat de zorg wekt dat de integratie van statushouders hierdoor belemmerd wordt. Positief is dat asielzoekers sneller aan het werk en naar taalles kunnen. Dit draagt bij aan de integratie van hen die mogen blijven.

2.8. Subjectief welzijn

Maatschappelijke ontwikkelingen

Nederland scoort in vergelijking met andere landen goed op subjectief welzijn. Een groot deel van de Nederlanders is tevreden met het leven: 87% geeft het een 7 of hoger (SCP, 2026c). Ook ervaart een ruime meerderheid (60%) van de Nederlanders (heel) veel regie over het eigen leven. Echter, 10% van de Nederlanders van 15 jaar en ouder geeft aan sterk eenzaam te zijn (CBS, 2025d). Vergeleken met andere landen scoort Nederland goed op tevredenheid met het leven (SCP, 2026c) en eenzaamheid (CBS, 2025d) en gemiddeld op ervaren regie over het leven (SCP, 2026c). De ontwikkeling op deze indicatoren is over het algemeen stabiel. Wel is er in recente jaren sprake van een daling van het aandeel mensen dat veel regie ervaart.

Hoewel Nederland gemiddeld goed scoort op subjectief welzijn, is er tegelijkertijd sprake van verschillen tussen groepen in de samenleving. Deze verschillen hangen samen met verschillen in de hulpbronnen die mensen hebben, zoals financiële middelen, hun gezondheid, sociale netwerk en persoonlijke vaardigheden (SCP, 2023b). Zo geven mensen met een hoger inkomen, theoretisch geschoolden en mensen met een goede gezondheid hogere scores op levenstevredenheid dan andere groepen en ervaren zij over het algemeen meer regie over het leven (SCP, 2026c). Dit geldt ook voor ouderen (55-75 jaar; CBS, 2026a). Eenzaamheid wordt het meest ervaren door alleenstaanden, mensen met een migratieachtergrond en praktisch geschoolden (CBS, 2025d).

Nederlanders maken zich zorgen over het welzijn in de toekomst. Hoewel de meeste mensen dus tevreden zijn over het eigen leven in het hier en nu, is een meerderheid al sinds 2014 somber over de toekomst. Sinds 2023 is er een vrij stabiel aandeel Nederlanders dat denkt dat toekomstige generaties het slechter krijgen dan wij (iets minder dan 60%) en dat denkt dat kinderen het in de toekomst slechter krijgen (rond de 50%; SCP, 2023c).

Beleidsdoelen

Het kabinet heeft geen expliciete doelen op subjectief welzijn. Het kabinet benoemt op verschillende beleidsterreinen wel verschillende concepten die raken aan subjectief welzijn, zoals kwaliteit van bestaan en geluk. Deze begrippen zijn vaak onderdeel van een breder geheel. Zo wordt welzijn in gezondheidsbeleid gekoppeld aan preventie, veerkracht en zelfstandigheid. Bij economisch beleid wordt het genoemd als maatschappelijke uitkomst van een sterke economie of juist op individueel niveau gekoppeld aan maatschappelijke participatie of voldoende inkomen. Het kabinet gebruikt verschillende begrippen van subjectief welzijn door elkaar, waardoor het niet helder is waar het op stuurt.

Het kabinet heeft ambities op terreinen die de randvoorwaarden kunnen versterken die van belang zijn voor subjectief welzijn. Subjectief welzijn wordt door veel verschillende factoren beïnvloed en de mate waarin ze beïnvloedbaar zijn door beleid verschilt (SCP, te verschijnen). Sommige factoren zijn direct beïnvloedbaar door beleid en richten zich op belangrijke randvoorwaarden voor welzijn. Het kabinet heeft ambities op een aantal terreinen in het versterken hiervan, bijvoorbeeld op het gebied van werkgelegenheid (participatie; zie tekstkader arbeidsmarkt), gezondheid, inkomen, opleiding en wonen (hulpbronnen; zie

paragrafen 2.1 tot en met 2.4) en de leefomgeving (zie paragrafen 2.4 en 2.6). Andere factoren die van belang zijn voor het subjectief welzijn zijn indirect beïnvloedbaar door beleid, bijvoorbeeld door het stimuleren of faciliteren van persoonlijke ontwikkeling, sociaal contact of het borgen van (persoonlijke) veiligheid (persoonlijke en omgevingskenmerken, zie paragraaf 2.7). Op het gebied van omgevingskenmerken worden beleidsambities benoemd in het coalitieakkoord, al verbindt het kabinet hier geen concrete doelen aan. Zo wil het kabinet inzetten op het beschermen en vergroten van (persoonlijke) vrijheid, op gelijke behandeling, op zorgzame buurten en gemeenschapsontwikkeling en op mogelijkheden om actief deel te nemen en bij te dragen aan de samenleving.

Er is beperkte aandacht in de kabinetsdoelstellingen voor het verkleinen van structurele verschillen tussen groepen in de samenleving. De ambities van het kabinet op verschillende beleidsterreinen vragen meer van mensen en de samenleving als geheel. Daarbij zijn het vaak de mensen met weinig hulpbronnen en draagkracht die extra kwetsbaar zijn bij de gevraagde transitie en de gevolgen van de genomen maatregelen ervaren. Het kabinet heeft hier beperkt aandacht voor. Er zijn wel ambities om gezondheidsverschillen te verkleinen, maar er is weinig aandacht voor het verkleinen van structurele verschillen op andere terreinen.

Beleidsmaatregelen

Het kabinet stelt financiële tegemoetkomingen beschikbaar voor enkele kwetsbare groepen, overige ondersteuning wordt niet concreet gemaakt. Het kabinet treft op verschillende beleidsterreinen maatregelen die zowel van invloed zijn op de randvoorwaarden voor subjectief welzijn als op verschillen tussen groepen (zie paragrafen 2.1 tot en met 2.7). De concrete maatregelen die het kabinet voorziet zijn vaak financiële tegemoetkomingen gericht op het verzachten van de effecten van andere maatregelen die het treft. Zo is er een tegemoetkoming in de zorgkosten voor chronisch zieken (zie paragraaf 2.1) en is er sprake van intensivering van het gemeentefonds voor de aanpak van armoede en problematische schulden (zie paragraaf 2.2). Overige beleidsplannen zijn lang niet altijd in concrete maatregelen uitgewerkt. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de inzet op preventie bij mentale gezondheid of de inzet op de 'samenredzaamheid' van gemeenschappen via het gemeenschapsfonds.

Beleidseffecten

De effecten van het kabinetsbeleid voor het subjectief welzijn zijn voor een groot deel lastig vast te stellen. Om daadwerkelijk vast te stellen hoe beleid doorwerkt op het welzijn van mensen, is het van belang dat het kabinet expliciet maakt welke doelen het voor subjectief welzijn nastreeft en welke maatregelen daarvoor worden ingezet. Echter, voortgang op de door het kabinet gestelde ambities op terreinen als wonen, gezondheid en veiligheid kunnen wel positief bijdragen aan het welzijn. Datzelfde geldt voor de ambities op het gebied van de persoonlijke leefomgeving en gemeenschappen (SCP, 2019).

Voor al mensen met meervoudige problemen, die vaak met elkaar verweven zijn, lopen risico om achteruit te gaan in subjectief welbevinden. Met name de omhooggingen in de zorg en sociale zekerheid pakken relatief ongunstig uit voor mensen die kampen met problemen op verschillende leefdomeinen. Mensen met meervoudige problematiek zijn al minder tevreden met hun leven dan anderen (SCP, 2023b), en het huidige systeem van (enkelvoudige) ondersteuning schiet structureel tekort om hen te helpen (SCP,

2025e; SCP, 2026h). Het kabinet zet niet expliciet in op het verkleinen van de structurele verschillen in hulpbronnen die mensen hebben, en heeft beperkt aandacht voor de verwevenheid van problemen en achterstanden. Dit heeft als risico dat maatregelen (onbedoeld) negatieve effecten hebben voor het welzijn van kwetsbare groepen, zeker wanneer ze met meerdere problemen kampen, of ertoe leiden dat er nieuwe kwetsbare groepen ontstaan (SCP, 2026b).

3. Keuzes, synergieën en afruilen

Dit hoofdstuk bespreekt hoe de kabinetskeuzes tot synergieën en afruilen tussen de thema's en dimensies van brede welvaart leiden. Het bevorderen van één onderdeel van brede welvaart kan gevolgen hebben voor andere thema's, dimensies of specifieke groepen. Deze gevolgen kunnen positief (een synergie) of negatief (een afruil) zijn. Afruilen ontstaan omdat er gekozen moet worden in schaarste: niet alles kan, en zeker niet tegelijkertijd. Een euro kan maar één keer uitgegeven worden, er is een beperkt aantal vierkante meter grond en er zijn grenzen op het gebied van natuur en klimaat. Ook maatschappelijk gezien zijn er grenzen aan wat er van mensen verwacht en gevraagd kan worden, bijvoorbeeld op het gebied van werk en zorg. In paragraaf 3.2 en 3.3 bespreken we op hoofdlijnen de belangrijkste synergieën en afruilen van de budgettaire meest omvangrijke keuzes van het kabinet (beschreven in paragraaf 3.1). Vervolgens behandelen we in paragraaf 3.4 de verdeling van brede welvaart: welke gevolgen hebben de keuzes voor specifieke groepen en waar is er een risico op stapeling van negatieve effecten? In paragraaf 3.5 gaan we in op de gevolgen voor brede welvaart elders en internationale samenwerking.

3.1. Budgettaire keuzes van het kabinet

Het kabinet trekt in het coalitieakkoord met name geld uit voor defensie, onderwijs, klimaat, natuur, wonen en infrastructuur. De uitgaven aan defensie nemen toe met 8,1 mld euro in 2030 en die aan onderwijs en onderzoek met 1,6 mld euro in 2030. Daarnaast reserveert het kabinet cumulatief 20 mld euro voor een maatregelenpakket op het gebied van landbouw, natuur en stikstof voor de periode tot en met 2035 (CPB & PBL, 2026). Na de kabinetsperiode lopen de extra defensie-uitgaven op tot structureel 19,3 mld euro in 2035 en voorziet het kabinet in intensiveringen in klimaat, wonen en infrastructuur. De directe effecten van deze intensiveringen vallen onder defensie en de thema's onderwijs en opleiding, ruimtelijke samenhang en kwaliteit, economisch kapitaal en natuurlijk kapitaal (zie hoofdstuk 2).

Tegenover deze extra uitgaven staan ombuigingen op zorg en sociale zekerheid, en lastenverzwaringen op inkomen en arbeid. De grootste ombuigingen uit het coalitieakkoord betreffen de zorg met 7,9 mld euro in 2030 en de sociale zekerheid met een versoering van de WW met 1,5 mld euro structureel en een versoering van de WIA met 1,2 mld euro structureel (CPB & PBL, 2026). Het doorvoeren van deze ombuigingen is onzeker vanwege de minderheidsstatus van het kabinet. Daarnaast verhoogt het kabinet de lasten op arbeid (CPB & PBL, 2026). De directe effecten van deze ombuigingen en lastenverzwaringen vallen onder de thema's gezondheid, sociaal kapitaal en consumptie en inkomen (zie hoofdstuk 2).

De overheidsschuld loopt op lange termijn op, waardoor een financiële last wordt doorgeschoven naar toekomstige generaties. Volgens de doorrekening van het coalitieakkoord ligt de overheidsschuld in 2060 19% bbp hoger dan in het basispad (CPB & PBL, 2026). Daarmee komt deze schuld uit op 137% bbp in 2060 en dat is ruim boven de Europese norm van 60%. Sinds het coalitieakkoord zijn enkele ombuigingen vervallen en wordt voor enkele ombuigingen naar een andere invulling gezocht. Daardoor blijft er in 2060 sprake van een overheidsschuld in die orde van grootte. In termen van de dimensies van brede welvaart

betekent dit dat een financiële last wordt doorgeschoven naar de toekomst. Dat betekent dat toekomstige generaties scherpere keuzes zullen moeten maken, waarbij er sprake zal zijn van afruilen tussen de verschillende thema's van brede welvaart.

3.2. Synergieën

Of de defensiemaatregelen ook bijdragen aan economische groei of tot positieve effecten leiden op natuurlijk kapitaal, is sterk afhankelijk van de beleidsinvulling en uitvoering. Het doel van de verhoging van de defensie-uitgaven is het vergroten van de veiligheid en weerbaarheid van Nederland. Dat is uiteindelijk ook een belangrijke randvoorwaarde voor een goed-functionerende economie. Het effect van de extra uitgaven op de economische groei is naar verwachting beperkt, met name doordat de arbeidsmarkt krap is en een groot deel van het defensiemateriaal wordt geïmporteerd (CPB, 2025c). Voor het thema natuurlijk kapitaal kunnen de beleidseffecten zowel positief als negatief zijn. Enerzijds kunnen afgesloten defensieterreinen bijdragen aan de instandhouding of zelfs het vergroten van natuurwaarden en, wanneer zij toegankelijk blijven, ruimte bieden voor natuurrecreatie. Anderzijds kunnen militaire oefeningen leiden tot extra verstoringen, zoals licht- en geluidsoverlast, natuurbranden en bodembelasting. Afsluiting van toegang tot natuurgebieden kan leiden tot minder ruimte voor natuurrecreatie. De uiteindelijke effecten op natuur en recreatie hangen daarmee sterk af van de keuzes die per locatie worden gemaakt.

De investeringen in onderwijs kunnen positief bijdragen aan de arbeidsmarkt en de thema's consumptie en inkomen, economisch kapitaal en sociaal kapitaal. De maatregelen uit het coalitieakkoord verhogen de onderwijsuitgaven en leiden naar verwachting tot een toename van het menselijk kapitaal (CPB & PBL, 2026). Onderwijs vergroot de kansen van het individu op de arbeidsmarkt (consumptie en inkomen) en versterkt het geheel van competenties, kennis en vaardigheden van de bevolking (menselijk/economisch kapitaal). Onderwijs is daarmee per definitie een investering in brede welvaart later (CPB, PBL & SCP, 2022). Ook kan het bijdragen aan sociale cohesie en burgerschap. Bijvoorbeeld doordat het onderwijs onderlinge verbinding en ontmoeting mogelijk maakt (SCP, 2025a) en leidt tot minder criminaliteit (CPB, 2023).

Klimaat- en energiebeleid draagt óók bij aan energieonafhankelijkheid en gezondheid. Beleid is er al jaren op gericht om Nederland minder afhankelijk te maken van fossiele energie. Dat heeft niet alleen als doel om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen, maar ook om minder afhankelijk te zijn van andere landen voor energievoorziening (PBL et al., 2026a). Door de verwachte groei van het aandeel hernieuwbare energie – vooral dankzij de toename van de capaciteit van windenergie op zee – neemt de importafhankelijkheid van fossiele energie uit andere landen af. Daarnaast zorgt minder gebruik van fossiele brandstoffen voor een daling van de uitstoot van stikstofoxiden, die vooral bij verbrandingsprocessen ontstaan, en voor een uitfasering van steenkool in elektriciteitscentrales (met een lagere uitstoot van zwaveloxide als gevolg). Dit resulteert in een betere luchtkwaliteit met positieve gezondheidseffecten als gevolg (PBL et al., 2025a).

De investeringen in wonen kunnen bijdragen aan sociaal kapitaal en subjectief welzijn. Voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezingen werd wonen gezien als het belangrijkste thema waarop het nieuwe kabinet moet leveren (Stichting Kiezersonderzoek Nederland, 2026). Daarmee kunnen succesvolle

investeringen in wonen niet alleen bijdragen aan het welzijn van mensen, maar ook aan het vertrouwen van burgers in de overheid. Omdat veel van deze investeringen in wonen tijd kosten, zullen deze positieve bijeffecten vooral van invloed zijn op de bredewelvaartsdimensie 'later'.

Investeringen in wijken en buurten bieden kansen voor het verstevigen van maatschappelijke weerbaarheid. Naast het verhogen van de defensie-uitgaven, kan ander beleid ook leiden tot een grotere maatschappelijke weerbaarheid. Ervaringen met internationale crisissituaties laten immers zien dat informele sociale netwerken cruciaal zijn voor het bieden van hulp en voor het gezamenlijk mogelijk maken van herstel (SCP, 2025f). Het verstevigen van de sociale infrastructuur is hierbij van wezenlijk belang (SCP, 2025a). Denk aan laagdrempelige ontmoetingsplekken als buurthuizen en bibliotheken en aan de rol van welzijnswerk. Het kabinet trekt voor het versterken van lokale gemeenschappen de komende jaren in totaal 320 mln euro uit. Dit gebeurt via investeringen in het gemeentefonds met het oog op een gemeenschapsfonds en het versterken van wijken en buurten.

3.3. Afruilen

Nederland ligt niet op koers om de klimaatdoelen te halen en adaptatiebeleid blijft achter. Daarmee wordt een opgave doorgeschoven naar de toekomst. Ondanks extra klimaatuitgaven ligt Nederland niet op koers om de klimaatdoelen te halen (PBL et al., 2026a). Door uitstel wordt de toekomstige opgave groter en duurder (PBL et al., 2025c). Ook blijft aanvullend beleid gericht op klimaatadaptatie (het aanpassen van de Nederlandse maatschappij aan de gevolgen van klimaatverandering) achter. Op dit moment is Nederland onvoldoende voorbereid op de gevolgen van klimaatverandering. Zonder extra adaptatiemaatregelen krijgen Nederlanders steeds vaker te maken met de gevolgen van hitte, droogte en wateroverlast – met impact op hun gezondheid, leefomgeving en de economie (PBL, 2026c).

De uitbreiding van defensie verhoogt de druk op de arbeidsmarkt en de ruimte. Het doel van de verhoging van de defensie-uitgaven is de veiligheid en weerbaarheid van Nederland verhogen. Om dit doel te bereiken zijn er schaarse middelen nodig. De uitbreiding naar een schaalbare krijgsmacht van minimaal 122 dzd mensen (zie tekstkader defensie) vergroot vooral de vraag naar personeel in sectoren waar al sprake is van een krappe arbeidsmarkt, zoals de ICT, zorg, techniek en transport en logistiek (UWV, 2026). Bovendien neemt defensie steeds meer fysieke ruimte in beslag, bijvoorbeeld voor oefenterreinen. Deze ruimte kan ten koste gaan van (de kwaliteit van) andere functies, zoals natuur en recreatie (bijvoorbeeld als oefenterreinen worden afgesloten). Naast de claim op fysieke ruimte (en de concurrentie met andere ruimtevragers) is er sprake van veranderend ruimtegebruik, met mogelijke effecten op de beleving van ruimte in de omgeving van (nieuwe) defensie terreinen. Met de voorgenomen Wet op de defensiegereedheid (Wodg) worden de mogelijkheden verruimd om voor bepaalde defensieactiviteiten af te wijken van regels uit de Omgevingswet. Intensiever oefenen kan de hinder voor de omgeving vergroten, bijvoorbeeld door meer geluidsoverlast. Hoewel er draagvlak bestaat voor de versterking van defensie, neemt de steun af naarmate ingrepen dichterbij de eigen leefomgeving plaatsvinden en ingrijpender zijn (Clingendael, 2026).

Naast de uitbreiding van de krijgsmacht, vereisen de ambities voor woningbouw, energietransitie en onderwijs ook extra personeel. Dit vergt uitdagende aanpassingen op de arbeidsmarkt. Omdat tegenover de intensiveringen ook ombuigingen staan, is het onzeker hoe de algemene arbeidsmarkt krapte

zich precies zal ontwikkelen. Echter, mensen zullen hoe dan ook tussen sectoren en werkzaamheden moeten bewegen. Dit vergt aanpassingsbereidheid, tijd en inspanning. Twee aspecten kunnen deze aanpassing ondersteunen. Ten eerste kan een toenemend arbeidsaanbod de krapte verminderen. De versoering van de sociale zekerheid kan hieraan bijdragen, maar dat gaat wel ten koste van andere thema's van brede welvaart, zoals subjectief welzijn en consumptie en inkomen (bestaanszekerheid) voor degenen die afhankelijk zijn van de sociale zekerheid. Een tweede aspect dat kan bijdragen is mensen voorzien van kennis en vaardigheden waarmee ze makkelijker kunnen overstappen tussen sectoren en werkzaamheden. Hier kunnen de plannen uit de Talentstrategie helpen, waar leven lang ontwikkelen ook onderdeel van is. Deze maatregelen dienen nog wel concreet uitgewerkt te worden.

De kabinetsplannen kunnen leiden tot meer vraag naar informele zorg, wat de druk verhoogt op mensen en de arbeidsmarkt. Ombuigingen in de zorg, zoals bijvoorbeeld de budgetkorting in de Wet langdurige zorg (Wlz), zullen deels opgevangen worden door meer zorg voor elkaar. Meer werken en meer voor elkaar zorgen kan elkaar in de weg zitten, zeker als een baan moet worden gecombineerd met intensieve zorgsituaties (SCP, 2026i). Daardoor kan overbelasting ontstaan, leidend tot een slechtere gezondheid, uitval op werk én financieel nadeel bij mantelzorgers en werkgevers. Dit risico is groter voor vrouwen, omdat zij nog altijd meer zorgtaken op zich nemen dan mannen (SCP, 2026i).

De ambitie om het aantal rijksambtenaren terug te brengen vraagt om keuzes en kan op gespannen voet staan met andere ambities van het kabinet. Net als het vorige kabinet wil het huidige kabinet besparen op het ambtenarenapparaat. In het coalitieakkoord is een besparing opgenomen oplopend naar 1,4 mld euro structureel (in 2030). In de Miljoenennota 2027 wordt de oploop van deze maatregel versneld. Bovendien is een aanvullende taakstelling ingeboekt vanaf 2031, oplopend tot 1 mld euro in 2035 (FIN, 2026b). Er zijn nog geen duidelijke keuzes gemaakt welke taken afgestoten dienen te worden. Tegelijkertijd komen er ook extra taken bij voor de rijksoverheid, bijvoorbeeld op het gebied van defensie. Zonder het maken van duidelijke keuzes is het in het verleden lastig gebleken om het aantal rijksambtenaren te verminderen (Algemene Rekenkamer, 2026d). Bovendien is er een spanningsveld tussen enerzijds de ambities van het kabinet, en anderzijds de doelstelling om tot een kleiner overheidsapparaat te komen. Als de kans om de ambities te realiseren afneemt door de ombuiging, kan dit een risico vormen voor het vertrouwen in de overheid.

3.4. Verdeling

Ombuigingen in de zorg en sociale zekerheid pakken ongunstig uit voor mensen met gezondheidsproblemen en/of meervoudige problematiek, mensen met een laag inkomen kunnen deze risico's minder goed dragen. De effecten van de maatregelen kunnen tot een stapeling van negatieve inkomenseffecten voor huishoudens leiden. Door de versoering van de sociale zekerheid lopen huishoudens grotere financiële risico's bij werkloosheid en ziekte. Voor bepaalde groepen huishoudens kan tevens een stapeling van effecten optreden door bijvoorbeeld het verhogen van het eigen risico en het afschaffen van de aftrek voor specifieke zorgkosten, met risico's voor hun gezondheid en subjectief welzijn. Dit geldt vooral voor mensen met een slechte gezondheid en mensen met meervoudige problematiek, waarbij dan vooral mensen met een laag inkomen de financiële risico's moeilijker kunnen dragen. Bij een op de zes Nederlanders is sprake van een combinatie van weinig financiële middelen, weinig vaardigheden,

een minder goede gezondheid en een klein sociaal netwerk (SCP, 2023b). Daarbij versterken dergelijke problemen elkaar vaak en dit kan leiden tot bestaansonzekerheid (CPB, 2026h; Movisie, 2022; WRR, 2023). Het kabinet intensificeert in het gemeentefonds voor de aanpak van armoede en problematische schulden en in een tegemoetkoming voor chronisch zieken. Deze maatregelen kunnen helpen, maar het is de vraag of deze extra middelen voldoende zijn voor mensen met meervoudige problemen.

Hogere inkomens met kinderen profiteren relatief meer van de aanpassingen in de kinderbijslag en het kindgebonden budget en van de (bijna) gratis kinderopvang voor werkenden. De lagere inkomensafhankelijke bedragen per kind raken hogere inkomens minder en deze groep heeft voordeel van de hogere inkomensafhankelijke bedragen (CPB & PBL, 2026). Daarnaast pakt ook de (bijna) gratis kinderopvang voor werkenden relatief gunstig uit voor huishoudens met een midden- en hoger inkomen. Zij zullen door de goedkopere kinderopvang sneller informele opvang (zoals opa en oma) vervangen door formele opvang. Door de krapte op de arbeidsmarkt kan de branche voor kinderopvang de stijging van de vraag waarschijnlijk niet bijbenen en dat zal leiden tot prijsstijgingen en wachtlijsten. Vooral ouders met een laag inkomen en hun kinderen worden de dupe: de prijzen voor kinderopvang kunnen boven de maximale vergoedingsgrens komen te liggen en uiteindelijk kunnen de ouders met een laag inkomen slechter af zijn dan in het huidige systeem (CPB & SCP, 2023).

Het kabinet verhoogt vooral de lasten op arbeid, tegelijkertijd worden de lasten op kapitaal niet verhoogd (CPB & PBL, 2026; CPB, 2026a). Er wordt nu aan een herziening van box 3 gewerkt, maar in de Miljoenennota 2027 is hier nog geen besluit over genomen. Het verschil in belastingen van de verschillende inkomensbronnen is een reden waarom het belastingstelsel de eerder toegenomen inkomensverschillen tussen huishoudens niet heeft gedempt (CPB, 2026d).

Mensen met een laag inkomen ervaren de verdeling van de kosten van klimaataanpak vaker als oneerlijk. Een ruime meerderheid vindt dat de kosten van de klimaataanpak niet eerlijk zijn verdeeld tussen arme en rijke burgers, en tussen burgers en bedrijven (SCP, 2026e). Dit percentage is hoger bij mensen in de laagste inkomensgroepen. Het gaat hier om ongelijke financiële mogelijkheden om de lasten te dragen en te investeren in verduurzaming, denk aan de aanschaf van een elektrische auto of woningverduurzaming. Ook benoemen burgers dat grote bedrijven meer vervuilen, weinig betalen en worden ontzien (SCP, 2026e). De lage ervaren rechtvaardigheid is een risico voor het vertrouwen van burgers in de overheid.

3.5. Brede welvaart elders en internationale samenwerking

Brede welvaart elders

De eerste overschrijding van het mondiale klimaatdoel uit het Parijsakkoord in 2024 heeft nu al gevolgen voor landen wereldwijd. Klimaatverandering is een grensoverschrijdend probleem en de effecten ervan worden wereldwijd gevoeld. Het mondiale doel uit het Parijsakkoord om de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 1,5°C is in het jaar 2024 voor het eerst overschreden. Het doel om onder de 2°C te blijven is nog wel mogelijk, maar daarvoor moet de uitstoot wereldwijd fors omlaag (PBL, 2026a). Ook Nederland heeft het Parijsakkoord ondertekend. Uit de Klimaat- en Energieverkenning blijkt echter dat Nederland op dit moment niet op koers ligt om de benodigde bijdrage (de Nederlandse klimaatdoelen uit de Klimaatwet) te leveren. Niet overal zullen de gevolgen van klimaatverandering hetzelfde zijn.

Laagliggende delta's (zoals Bangladesh en Vietnam) en eilandstaten (zoals de Maldiven en Tuvalu) zijn vooral erg kwetsbaar voor een stijgende zeespiegel, terwijl andere landen juist kwetsbaarder zijn voor meer hitte (zoals India en Pakistan) en droogte (zoals Somalië en Ethiopië). Dit betreft niet alleen het later. De gevolgen van klimaatverandering zijn voor veel van deze landen nu al zeer zichtbaar en merkbaar.

De structurele ombuiging op ontwikkelingssamenwerking zal waarschijnlijk negatieve effecten hebben op de brede welvaart van mensen elders in de wereld. Het kabinet-Schoof heeft substantieel omgebogen op het budget voor *Official Development Assistance* (ODA), oplopend tot structureel 2,4 mld euro vanaf 2027 (Algemene Rekenkamer, 2026e). Bovendien werd de koppeling met 0,7% van het bruto nationaal inkomen (bni) losgelaten (de OESO-norm).⁴ Het huidige kabinet draait de ombuiging van het kabinet-Schoof slechts gedeeltelijk terug. In het coalitieakkoord van dit kabinet wordt de koppeling met 0,7% bni niet hersteld. Het akkoord bevat wel een verhoging van het ODA-budget van structureel 257 mln euro (Algemene Rekenkamer, 2026e). Daarnaast is in de begroting voor 2026 eenmalig 328 mln euro toegevoegd en wordt er in de Miljoenennota voor de jaren 2027 t/m 2029 cumulatief 1,1 mld euro uitgetrokken (FIN, 2026b). Structureel blijft echter een ombuiging staan. Het daadwerkelijke effect op brede welvaart 'elders' hangt af van de manier waarop het geld besteed wordt, maar het is aannemelijk dat de verlaging van het budget tot negatieve effecten leidt voor de ontvangers. Bovendien constateert de Algemene Rekenkamer (2026e) dat het kabinet geen goed beeld heeft van de langetermijneffecten van de ingeboekte besparing.

Internationale samenwerking

Het kabinet heeft oog voor het feit dat Europese samenwerking nodig is voor het bereiken van bepaalde doelen en ambities, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid, klimaat en migratie. Voor deze internationale vraagstukken is effectief Europees beleid van belang. Het kabinet heeft hier aandacht voor in het coalitieakkoord en de Miljoenennota. Zo blijft het kabinet Oekraïne militair en financieel steunen en wil het kabinet de Europese defensiesamenwerking verdiepen. Bovendien benadrukt het kabinet het belang van Europees klimaat- en migratiebeleid om gestelde doelen en ambities te bereiken (D66, VVD & CDA, 2026). In de Miljoenennota stelt het kabinet dat internationale samenwerking cruciaal is voor Nederland als open economie (FIN, 2026b).

In Europa wordt nu onderhandeld over de meerjarige EU-begroting vanaf 2028. Het kabinet streeft hierbij naar lagere Nederlandse afdrachten en herprioritering van de middelen. Het kabinet stelt dat het voorstel van de Europese Commissie leidt tot een te hoge stijging van de Nederlandse afdrachten. Daarnaast streeft het kabinet naar een herprioritering van de middelen naar investeringen in veiligheid, defensie en innovatie (Kamerstukken II, 22112, nr. 4357, 2026). Het is onzeker waar de onderhandelingen over de EU-begroting op uit zullen komen. Het is echter aannemelijk dat er extra middelen op de Nederlandse begroting vrijgemaakt zullen moeten worden vanaf 2028. Het kabinet geeft aan dat de huidige Commissievoorstellen naar verwachting leiden tot een budgettaire opgave van 2,7 tot 3,7 mld euro per jaar. De beoogde besparing van het vorige kabinet op de EU-afdrachten van 1,6 mld euro vanaf 2028 staat nog in de huidige begroting, en is dus onderdeel van deze opgave (Kamerstukken II, 22112, nr. 4357, 2026).

⁴ In 2025 bedroeg het ODA-budget van Nederland 0,58% van het bruto nationaal inkomen (OECD, 2026).

Referenties

- Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten. (2020). *Geen tweederangsburgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan.* ([link](#))
- ABF Research. (2026). *Primos-prognose 2026. Prognose van bevolking, huishoudens en woningbehoefte.* ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2025). *Tekort Rijkswaterstaat voor instandhouding groter dan gedacht.* ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2026a). *Blik Op Nederland: Dashboard Doelen & Resultaten.* Geraadpleegd op 11 september 2026. ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2026b). *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2025 ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Mobiliteitsfonds en Deltafonds.* ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2026c). *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2025 ministerie van Defensie en Defensiematerieelbegrotingsfonds.* ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2026d). *Staat van de rijksverantwoording 2025: Nu presteren voor de toekomst.* ([link](#))
- Algemene Rekenkamer. (2026e). *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2025 Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp.* ([link](#))
- Atlas Research. (2026). *Leefbaarometer 2024: Trendbreuk in de ontwikkeling?* ([link](#))
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2026). *Geopolitical Risk (GPR) Index.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020). *Jongere zonder startkwalificatie vindt minder vaak werk.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024). *Emancipatiemonitor 2024.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025a). *Leven in Armoede 2025.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025b). *Economische zelfstandigheid vrouwen minder hard gegroeid.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025c). *Feiten en cijfers over de landbouw.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025d). *10 procent van de 15-plussers sterk eenzaam in 2024.* ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026a). *Monitor Brede Welvaart en SDG's 2026.* Geraadpleegd op 1 september 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026b). *Factsheets Brede Welvaart 2026.* Geraadpleegd op 1 september 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026c). *Levensverwachting; geslacht, leeftijd (per jaar en periode van vijf jaren) [Dataset].* Geraadpleegd op 20 augustus 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026d). *VSV; totaalcijfer OCW (jongeren tot 23 jaar) [Dataset].* Geraadpleegd op 19 augustus 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026e). *SDG 4 Kwaliteitsonderwijs.* Geraadpleegd op 19 augustus 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026f). *Welzijn in relatie met wonen; kenmerken wonen [Dataset].* Geraadpleegd op 1 september 2026. ([link](#))
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2026g). *Research en development; kerncijfers per sector van uitvoering [Dataset].* Geraadpleegd op 1 september 2026. ([link](#))
- Centraal Planbureau. (2020). *Kansrijk Onderwijsbeleid.* ([link](#))
- Centraal Planbureau. (2023). *Bredewelvaartseffecten van onderwijs.* ([link](#))
- Centraal Planbureau. (2024). *Risicorapportage Financiële Markten 2024.* ([link](#))

Centraal Planbureau. (2025a). *Economisch perspectief op gezondheid en preventie*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2025b). *Tussenevaluatie van de subsidieregeling verbetering basisvaardigheden*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2025c). *Macro-economische effecten van hogere defensie-uitgaven*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026a). *Macro Economische Verkenning 2027*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026b). *Concept-Macro Economische Verkenning 2027*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026c). *Centraal Economisch Plan 2026*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026d). *De hoogste bomen vangen minder wind: belastingdruk op inkomens en vermogens*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026e). *Het human capital model van het CPB*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026f). *Perspectief op de woningmarkt*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026g). *Veerkracht door vernieuwing*. ([link](#))

Centraal Planbureau. (2026h). *Weinig te besteden, minder zorg? Zorguitgaven van mensen met beperkte financiële middelen*. ([link](#))

Centraal Planbureau & Planbureau voor de Leefomgeving. (2026). *Analyse Coalitieakkoord 2026-2030*. ([link](#))

Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving, & Sociaal en Cultureel Planbureau. (2022). *Verankering van brede welvaart in de begrotingssystematiek. Voortgangsrapportage van de drie gezamenlijke planbureaus*. ([link](#))

Centraal Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving & Sociaal Cultureel Planbureau. (2024). *Reflectie brede welvaart: Prinsjesdag 2024*. ([link](#))

Centraal Planbureau & Sociaal en Cultureel Planbureau. (2023). *Herziening financieringsstelsel kinderopvang: Maatschappelijke effecten van het voorgenomen kabinetsplan*. ([link](#))

Clingendael. (2026). *Clingendael Defensiebarometer: Meer veiligheid, maar tegen welke prijs?* ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2025a). *Land- en tuinbouw: ruimtelijke spreiding, grondgebruik en aantal bedrijven, 1980-2024*. ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2026a). *Temperatuur in Nederland en mondiaal, 1907-2024*. ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2026b). *Trend van fauna van zoetwater en moeras, 1990-2024*. ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2026c). *Staat van instandhouding soorten en habitattypen Habitatrichtlijn en trends vogels Vogelrichtlijn, 2019-2024*. ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2026d). *Fauna van bos, 1990-2023*. ([link](#))

Compendium voor de Leefomgeving. (2026e). *Waterkwaliteit oppervlaktewater, 2024*. ([link](#))

D66, VVD, & CDA. (2026). *Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland. Coalitieakkoord 2026-2030*. ([link](#))

Europees Parlement. (2026). *EU-klimaatwet: doel van 90% emissiereductie voor de EU in 2040*. ([link](#))

Europese Commissie. (2026). *In-Depth Review 2026 Netherlands*. ([link](#))

Inspectie van het Onderwijs. (2026). *Rapport De Staat van het Onderwijs 2026*. ([link](#))

Kamerstukken I, 36848, K. (2026, 7 april). ([link](#))

Kamerstukken II, 35925, nr. 122. (2021, 12 oktober). ([link](#))

Kamerstukken II, 35788, nr. 135. (2022, 19 januari). ([link](#))

Kamerstukken II, 35925, nr. 159. (2022, 23 februari). ([link](#))

Kamerstukken II, 36740, nr. 7. (2025, 11 juni). ([link](#))

Kamerstukken II, 31865, nr. 305. (2026, 1 juni). ([link](#))

Kamerstukken II, 36945, nr. 17. (2026, 3 juni). ([link](#))

Kamerstukken II, 22112, nr. 4357. (2026, 22 mei). ([link](#))

Meelissen, M. R. M., Gubbels, J. C. G., Maassen, N. A. M., Valk, J., Jenniskens, T. M. A., Langen, A. M. L. Van, Muja, A., & Wolbers, M. H. J. (2026). *Resultaten PISA-2025 in vogelvlucht*. Universiteit Twente. ([link](#))

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2026a). *Beleidsbrief Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening*. ([link](#))

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2026b). *Eerste resultaten Taskforce Versnelling Woningbouw*. ([link](#))

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2026c). *Beleidsbrief Binnenlandse Zaken*. ([link](#))

Ministerie van Defensie. (2025a). *Memorie van toelichting Wet op de defensiegereedheid*. ([link](#))

Ministerie van Defensie. (2025b). *Nationaal Programma Ruimte voor Defensie*. ([link](#))

Ministerie van Defensie. (2026a). *Defensienota 2026. Samen voorwaarts!* ([link](#))

Ministerie van Defensie. (2026b). *Jaarverslag en Slotwet Ministerie van Defensie*. ([link](#))

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. (2026). *Beleidsbrief Klimaat en Groene Groei*. ([link](#))

Ministerie van Financiën. (2026a). *Voorjaarsnota 2026*. ([link](#))

Ministerie van Financiën. (2026b). *Miljoenennota 2027*.

Ministerie van Financiën. (2026c). *Bijlagen bij de Miljoenennota 2027*.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2025). *Rapportages Staat van de Infrastructuur Rijkswaterstaat en ProRail 2024*. ([link](#))

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2026). *Beleidsbrief Infrastructuur en Waterstaat: Nederland bereikbaar, schoon, veilig en economisch sterk houden*. ([link](#))

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023). *Uitwerking Actieplan voorkomen voortijdig schoolverlaten en begeleiden naar een kansrijke toekomst*. ([link](#))

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2026a). *Beleidsbrief 2026-2030 ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. ([link](#))

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2026b). *Voortgangsbrieven aanpak voortijdig schoolverlaten*. ([link](#))

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2026c). *Kamerbrief voortgang lerarenstrategie juli 2026*. ([link](#))

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2026a). *Voorstel verdeling groeiruimte Wlz ten behoeve van het indicatieve Wlz-kader 2028-2031 en de voorlopige kaderbrief Wlz 2027*. ([link](#))

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2026b). *Beleidsbrief VWS*. ([link](#))

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. (2026). *Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid*. ([link](#))

Movisie. (2022). *Bestaanszekerheid onder druk*. ([link](#))

Nederlandse Zorgautoriteit. (2025). *Stand van de zorg 2025*. ([link](#))

Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (2025). *Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2025)*. ([link](#))

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2026). *A historic decline in foreign aid: Preliminary 2025 ODA data*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving. (2024). *Het waarom van de wijkaanpak in de warmtetransitie*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving. (2025). *Balans van de Leefomgeving 2025. Urgente opgaven, krachtige keuzes*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving. (2026a). *Naar een duurzame ruimtelijke inrichting van Nederland. Reflectie op de Ontwerp-Nota Ruimte: aanbevelingen en analyse*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving. (2026b). *Reflectie op 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw: maatregelpakket voor landbouw, natuur en stikstof'*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving. (2026c). *Voorbij de risico's: keuzes voor een klimaatbestendige leefomgeving*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, TNO & Wageningen University & Research. (2025a). *Emissieramingen luchtverontreinigende stoffen 2025. Rapportage bij de Klimaat- en Energieverkenning 2024*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving, Deltares, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, & Wageningen University & Research. (2025b). *Reflectie op MCEN-maatregelenpakket spoor 2*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving, TNO, Centraal Bureau voor de Statistiek, & Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2025c). *Klimaat- en Energieverkenning 2025*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving, TNO, Centraal Bureau voor de Statistiek, & Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2026a). *Klimaat- en Energieverkenning 2026*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving & Wageningen University & Research. (2026). *Reflectie op hoofdlijnen op het Nederlandse Ontwerp-Natuurplan voor de implementatie van de Europese Natuurherstelverordening: Aanbevelingen voor het definitieve Natuurplan*. ([link](#))

Planbureau voor de Leefomgeving, Wageningen University & Research & Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2026b). *Monitoring en evaluatie van het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Syntheserapport 2026*. ([link](#))

ProRail. (2026). *Basiskwaliteitsniveau (BKN) spoor*. In: *Jaarverslag 2025*. ([link](#))

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2013). *Gezondheid en maatschappelijke participatie: Themaport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014*. ([link](#))

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2024). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2024*. ([link](#))

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2025). *Monitor mentale gezondheid: landelijke rapportage 2025*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2023). *Bijsturen met het oog op de toekomst. 17^e Studiegroep Begrotingsruimte*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2025a). *De toekomst begint nu. 18^e Studiegroep Begrotingsruimte*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2025b). *Uit Balans: IBO mentale gezondheid en ggz*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2025c). *Wat werkt voor de toekomst: IBO Arbeidsmigratie*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2025d). *Voortgangsrapportage. Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid. 2024 tot en met zomer 2025*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2026a). *Rijksbrede Trendverkenning 2026*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2026b). *Kabinet maakt eerste inventarisatie voor 1,5% van de NAVO-norm richting 2035*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2026c). *Feitelijke vragen over het coalitieakkoord en de budgettaire tabel*. ([link](#))

Rijksoverheid. (2026d). *Kabinet schrapt en vereenvoudigt 403 regels voor de zomer*. ([link](#))

Rijkswaterstaat. (2025). *Meerjarenplan Instandhouding Rijkswaterstaat-netwerken 2025-2030*. ([link](#))

Rijkswaterstaat en ProRail. (2026). *Rapportages Staat van de Infrastructuur Rijkswaterstaat en ProRail 2024*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2019). *Kwaliteit van leven: leefsituatie en tevredenheid met het leven*. In: *De sociale staat van Nederland 2019*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2023a). *Kennisnotitie Organiseren van burgerfora*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2023b). *Eigentijdse ongelijkheid: De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2023c). *Somber over de samenleving: Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2024a). *Op elkaar bouwen? Solidariteit in Nederland op het gebied van wonen*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2024b). *Samenleven in de toekomst: Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderende bevolkingssamenstelling in 2050*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2024c). *Burgers over democratie en rechtsstaat Kennisnotitie voor de Staatscommissie rechtsstaat*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau (2024d). *Koersen op kwaliteit van de samenleving. Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2024*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025a). *Kwesties voor het kiezen*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025b). *Burgerperspectieven 2025 Bericht 2*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025c). *Arbeidsmigratie en sociale cohesie in Nederland*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025d). *Burgerperspectieven 2025 Bericht 3*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025e). *Analyse van knelpunten bij de ondersteuning van mensen met meervoudige problemen*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2025f). *Wat ons verbindt. Bouwstenen van een veerkrachtige samenleving*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026a). *Burgerperspectieven 2026 Bericht 1 Brede welvaart*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026b). *Een sociaal-maatschappelijke reflectie op het coalitieakkoord*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026c). *Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2026*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026d). *Mantelzorg in beweging. Kerncijfers en trends, 2014-2024*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026e). *Klimaat en Samenleving 2026. Nederlanders over klimaat, energie, natuur en duurzaamheid*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026f). *Burgerperspectieven 2026 Bericht 2. De stemming*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026g). *In contact of uit beeld. Hoe burgers de overheid ervaren en wat dat betekent voor hun gedrag*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026h). *Als we het opnieuw mochten ontwerpen: Omdenkingen en bouwstenen voor levensbrede ondersteuning voor mensen met verweven problemen*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2026i). *Op zoek naar verbinding: Perspectieven op het combineren van betaald werk en mantelzorg*. ([link](#))

Sociaal en Cultureel Planbureau. (te verschijnen). *Effecten van beleid op welbevinden. Onderzoeksverslag van het deelonderzoek naar Determinanten van Subjectief Welbevinden*.

Sociaal Cultureel Planbureau, Planbureau voor de Leefomgeving & Centraal Planbureau. (2025) *Bestaanszekerheid vanuit een bredewelvaartsperspectief*. ([link](#))

Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme. (2026). *Eindrapport: Discriminatie doorbreken*. ([link](#))

Stichting Kiezersonderzoek Nederland. (2026). *Veelstemming: De Tweede Kamerverkiezingen van 2025*. ([link](#))

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2025). *Beantwoording schriftelijke vragen van het lid Thijssen (GroenLinks-PvdA) over de Kamerbrief "Investeren in een weerbare en toekomstbestendige economie: het 3%-R&D-actieplan"*. ([link](#))

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2026). *Tussenrapportage: HERZIENING Kaderrichtlijn water in verband met het RESourceEU actieplan. Tussenverslag van rapporteur Marieke Vellinga-Beemsterboer*. ([link](#))

Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen. (2026). *14.500 nieuwe beroepsmilitairen en reservisten gezocht in 2026*. ([link](#))

VZInfo. (2026a). *Chronische aandoeningen en multimorbiditeit | Leeftijd en geslacht | Chronische aandoeningen*. Geraadpleegd op 20 augustus 2026. ([link](#))

VZInfo. (2026b). *Sociaaleconomische gezondheidsverschillen | Huidige situatie*. Geraadpleegd op 26 augustus 2026. ([link](#))

Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid. (2023). *Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle*. ([link](#))

Wouterse, B., Boxebeld, S., & Mierau, J. (2024). Preventie is goed voor de gezondheid en voor de portemonnee. *ESB*, 109(4838), 440-442. ([link](#))

